

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA SOCIJALNI RAD

**UTJECAJ SOCIO-EKONOMSKIH PRILIKA PORODICE
NA USPJEH DJECE U ŠKOLI**
-magistarski rad-

Kandidat:
Aida Muhamedović

Broj indeksa: 418/II-SW

Mentor:
Prof. dr. Sanela Šadić

Sarajevo, decembar 2018. godine

SADRŽAJ

Uvod.....	5
I. METODOLOŠKI OKVIR RADA.....	7
1. Problem istraživanja.....	7
2. Predmet istraživanja.....	8
2.1. Kategorijalno-pojmovni sistem.....	8
3. Ciljevi istraživanja.....	10
3.1. Naučni cilj.....	10
3.2. Društveni cilj.....	10
4. Sistem hipoteza.....	11
4.1. Generalna hipoteza.....	11
4.2. Posebne (pojedinačne) hipoteze.....	11
4.3. Sistem varijabli.....	11
4.4. Sistem indikatora.....	11
5. Način istraživanja.....	12
6. Naučna i društvena opravdanost istraživanja.....	12
7. Vremensko i prostorno određenje istraživanja.....	12
II. SOCIO-EKONOMSKE PRILIKE U PORODICI.....	13
1. Neophodnost i nezamjenjivost porodice u odgoju.....	13
1.1. Oblici porodice.....	15
1.2. Osnovne funkcije porodice i oblici srodstva.....	16
1.2.1. Teorijsko određenje pojma „dijete“.....	17
1.2.2. Determinante socio-ekonomskog položaja porodice.....	18
1.3. Odnos socio-ekonomskog statusa i školskog uspjeha.....	21
1.3.1. Obrazovni nivo roditelja, kulturne navike i potrebe u koleraciji s odgojem djeteta i njegovim uspjehom u školi.....	22

1.3.2. Veličina porodice u funkciji odgoja i utjecaja na uspjeh djeteta u školi.....	23
1.3.3. Materijalni uvjeti porodice i odgoj djece u funkciji utjecaja na uspjeh djeteta u školi.....	24
1.3.4. Zdravstveno-higijenski i prehrambeni standardi u funkciji odgoja djece i utjecaja na školski uspjeh.....	25
III. ZNAČAJ USPJEHA UČENIKA U ŠKOLI.....	27
1. Obrazovanje kao osnova ljudskog razvoja.....	27
2. Utjecaj socijalnog statusa na postizanje uspjeha djeteta u školi.....	29
2.1. Utjecaj niskog socio-ekonomskog statusa porodice na uspjeh djece u školi.....	30
2.2. Utjecaj visokog socio-ekonomskog statusa porodicena uspjeh djece u školi.....	31
3. Šta podrazumjeva školski uspjeh i neuspjeh.....	32
3.1. Pokazatelji školskog neuspjeha.....	33
3.2. Posljedice školskog neuspjeha.....	33
IV. ZNAČAJ SARADNJE PORODICE I ŠKOLE KAO FAKTORA PREVENCIJE NEUSPJEHA U ŠKOLI.....	36
1. Saradnja porodice i škole.....	36
1.1. Funkcije i zadaci porodice.....	38
1.2. Funkcije i zadaci škole kao odgojno-obrazovne ustanove.....	41
1.2.1. Uloga vršnjaka u školskom uspjehu učenika.....	42
1.2.2. Psihofizičke osobine učenika.....	43
1.2.3. Motiviranost učenika.....	44
V. PREVENTIVNI MEHANIZMI DJELOVANJA U SUZBIJANJU PROBLEMATIKE POVEZANOSTI SOCIO-EKONOMSKIH PRILIKA PORODICE I USPJEHA DJECE U ŠKOLI.....	45
1. Zakonodavni okvir BiH u službi zaštite porodice od socijalno-ekonomskih nestabilnosti.....	45

2. Uloga nevladinih organizacija u pružanju pomoći socijalno-ekonomski nestabilnim porodicama u BiH.....	46
3. Međunarodni pravni okvir koji se bavi pitanjem socijalno-ekonomске (ne)stabilnosti porodica.....	47
VI. REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	49
ZAKLJUČAK.....	69
LITERATURA.....	72
PRILOZI.....	75

UVOD

Pod školskim uspjehom podrazumijeva se uspješan razvoj osnovnih životnih vještina, savladavanje školskih sadržaja, te prilagođavanje učenika socijalnoj sredini (Zloković 1998; McCoy i sur. 2005; Beabout 2006; prema Mikas 2012). Uz ostale pokazatelje školskog uspjeha, opći školski uspjeh i zaključne ocjene iz pojedinih predmeta predstavljaju osnovnu mjeru i odraz izvršavanja zadaća i kvaliteta rada učenika tokom školske godine (Jokić i Ristić Dedić 2010). U istraživanju obrazovnih uspjeha jedno od pitanja je u kojoj mjeri i na osnovi kojih osobina učenika, obilježja porodice, škole ili šire socijalne okoline možemo predvidjeti školski uspjeh (Babarović, Burušić i Šakić 2010). Prediktori školskog uspjeha su mnogobrojni, a najčešće se mogu svrstati u tri veće skupine: individualni, porodični i okolinski.

Porodica je društvena zajednica u kojoj se od samog rođenja odvija život ljudske jedinke, oblikuju se temelji buduće ličnosti i ostvaruje proces njenog odgoja i socijalizacije. Stoga se opravdano naglašava da je odgoj u porodici prvi odgoj koje društvo daje djetetu. Porodica je mjesto prvih socijalnih dodira, izvor prvih pojmoveva o svijetu, okolini, životu i radu, kao primarni faktor socijalizacije određuje ukupni razvoj djeteta, pa tako dijelom determinira dalji razvoj i edukaciju djeteta, odnosno njegov uspjeh u školi.

Rezultati dosadašnjih istraživanja pokazuju da su porodične socio-demografske i procesne varijable povezane sa psihofizičkim razvojem mladih ljudi, naravno, upućujući na one koje pripadaju takvim porodicama.

Rohner, npr., ističe da su obrasci povezanosti između roditeljskog ponašanja i funkciranja mladih specifični s obzirom na kulturu, spol učenika i vrstu posmatranog ishoda. Porodica je društvena grupa koja se zasniva na braku i odnosima krvnog srodstva i, kao takva, porodica je prvi i osnovni prijenosnik zadatih društvenih vrijednosti, pravila i ponašanja ili morala uopće. Kako kaže Fulgosi (1990), „pojedinci ili djeca koja žive u sigurnoj, srdačnoj i zaštitnoj okolini lakše će razvijati sebe, svoje mogućnosti i zadovoljstvo koje proizilazi iz procesa aktualizacije svojih potencijala, a takav je rast moguć i ugodan samo onda kada su zadovoljene potrebe ili kada zadovoljavanje potreba nije ugroženo“.

S tim u vezi mnogobrojna istraživanja u svijetu i kod nas pokazala su da na (ne)uspjeh učenika u nastavi utječe cijeli niz faktora, a oni se traže u psihofizičkoj konstituciji i

osobinama učenika, odgojnim nedostacima porodične sredine kao i kulturno-socijalnim, materijalnim i stambenim prilikama. Od mnogobrojnih faktora za koje je naučno utvrđeno da imaju utjecaja na uspjeh djeteta u školi predmet interesovanja u ovom radu je utjecaj porodice i to: socio-ekonomski aspekti porodice i uspjeh djeteta u školi. Potrebno je obratiti pažnju na sve one negativne faktore koji potječu iz porodice, a mogu značajno djelovati na neuspjeh djeteta u školi.

I. METODOLOŠKI OKVIR RADA

1. Problem istraživanja

Prvenstveno je potrebno otkriti probleme koji utječu na postizanje uspjeha u školi, te kako i u kojoj mjeri socio-ekonomski prilike mogu utjecati na postizanje uspjeha djece u školi. Također je neophodno otkriti i one faktore koji mogu biti razlog neuspjeha (neadekvatni uvjeti stanovanja, problemi u porodici, siromaštvo, neobrazovanost roditelja). Istražujući socio-ekonomski prilike porodice i utvrđujući ove probleme porodice, došli bismo do saznanja u kojoj mjeri svaki od navedenih problema utječe na uspjeh, odnosno neuspjeh djece u školi.

Problem neuspjeha tridesetak godina unazad prihvaćao se kod nas kao prirodna pojava nastave i nikog posebno nije zabrinjavao. Međutim, danas su mnogo više potrebni školovani kadrovi i u školovanje djece ulažu se velika sredstva i napor.

Školski neuspjeh spada među pojave koje izazivaju mnogobrojne štetne posljedice. Kako se pojavljuju u najrazličitijim oblicima, možemo ih označiti kao pedagoške, psihološke, socijalne i ekonomski posljedice školskog neuspjeha. Među njima nema izrazitih granica; katkad se toliko isprepliću da ih je teško razgraničiti.

Obrazovanje ima značajnu funkciju u svakom društvu. Institucionalizacija obrazovanja, pored toga što se zasniva na usvajanju niza pravila i društvenih vrijednosti, ogleda se i kroz znanje i sposobnosti kojima pojedinac ovladava u procesu obrazovanja. Na ovaj način pružaju se jednakе šanse te se otvaraju mogućnosti mijenjanja položaja pojedinaca stečenih rođenjem ili nasljedstvom. Škole su ustanove koje putem obrazovanja i nastave nastavljaju proces odgoja započet u porodici. Porodica je najvažnija i najprirodnija primarna sredina neophodna za pravilan razvoj i formiranje djeteta, ali isto tako određuje uspjeh djeteta u užem i širem okruženju. Porodica kao primarni faktor socijalizacije određuje ukupni razvoj djeteta, pa tako dijelom determinira dalji razvoj i edukaciju djeteta. Kao agens socijalizacije predstavlja i osnovu na koju se nadograđuju utjecaji ostalih agenasa procesa socijalizacije. Shodno tome, porodica predstavlja značajan agens školske uspješnosti djeteta.

Imajući sve ovo u vidu, neophodno je da porodica u potpunosti prati sve zahtjeve koje pred nju stavlja društvo, te da u isto vrijeme omogući djetetu normalnu socio-ekonomsku stabilnost, normalan razvoj i napredovanje djeteta u svakom pogledu.

2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ogleda se u koleraciji utjecaja socio-ekonomskih prilika porodice na uspjeh djece u školi, a istraživanje će se obaviti na području općine Vogošća. Prvenstveno je potrebno otkriti probleme i poteškoće u postizanju uspjeha u školi, te kako i u kojoj mjeri socio-ekonomiske prilike mogu utjecati na postizanje uspjeha djece u školi. Neophodno je utvrditi i one faktore koji mogu biti uzrok neuspjeha (poput problema u porodici, neadekvatnih uvjeta stanovanja, siromaštva, neobrazovanosti roditelja, nezaposlenosti roditelja, veličine porodice i sl.). Utvrđivanjem ovih socio-ekonomskih problema porodice došlo bi se do saznanja u kolikoj mjeri svaki od tih socio-ekonomskih problema utječe na uspjeh, odnosno neuspjeh djece u školi.

Naime, predmetom istraživanja bit će i prilike u društvu koje dovode porodicu u nepovoljnu situaciju, djelovanje državnog institucionalno-organizacionog aparata u borbi protiv navedenog. Interpretirat će se aktualna situacija predmeta istraživanja kako bi se dobila što realnija i sveobuhvatnija slika o problemu.

2.1. Kategorijalno-pojmovni sistem

U teorijskom određenju predmeta istraživanja definirat ćemo centralne pojmove koji govore o bitnim svojstvima predmeta istraživanja.

- **Pojam „dijete“** – svako ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života ako se na osnovu zakona koji se odnosi na dijete punoljetstvo ne stječe ranije. (Konvencija o pravima djeteta, član 1)
- **Pojam „porodica“** – osnovna društvena grupa koja zavisno od historijskog i društveno-ekonomskog razvijta okuplja lica vezana brakom i njihovim potomstvom, a eventualno još i širi ili uži krug krvnih i drugih srodnika, koji se udružuju radi zadovoljavanja potreba.

- **Pojam „socio-ekonomski status porodice“** – obuhvata: materijalne prilike, obrazovni nivo roditelja, zaposlenost roditelja, stambene uvjete, predjele u kojima porodica živi, strukturu obitelji, nivo aspiracija roditelja, pedagoško ponašanje roditelja itd.
- **Pojam „škola“** – odgojno-obrazovna institucija u kojoj se s jasno određenim ciljem i zadacima planski, sistemski i pod rukovodstvom nastavnika stječu znanja, vještine i navike, razvijaju fizičke i psihičke sposobnosti, obogaćuje i svestrano razvija ljudska ličnost. (Trebješanin 2000: 477)
- **Pojam „uspjeh u nastavi (učenju)“** – podrazumijeva nastavnom djelatnošću postignuti nivo realizacije materijalnih, formalnih i odgojnih zadataka nastave, specificiranim nastavnim planom i programom, tj. stupanj u kojem su učenici trajno usvojili nastavnim programom propisana znanja, vještine i navike, razvili svoje psihofizičke sposobnosti i formirali moralno spoznavanje, htjenje i djelovanje. (Pedagoški rječnik II 1967: 496)
- **Pojam „učenje“** – u najširem smislu predstavlja temeljni proces svakog obrazovanja i odgajanja, odnosno edukacije kao socijalizacije i humanizacije čovjeka.
- **Pojam „školski neuspjeh“** – podrazumijeva postignuća učenika, pojedinaca ili učeničkih grupa (razred, cijela škola ili više škola na nekom području), koje ne zadovoljava unaprijed prihvaćene kriterije uspješnosti u odgojno-obrazovnom radu škole. Ti kriteriji proizlaze iz odgojno-obrazovnog programa. (Pedagoška enciklopedija 1979: 115)

3. Ciljevi istraživanja

3.1. Naučni cilj

Naučni ciljevi treba da osiguraju pouzdane informacije, da dodatno i prošireno doprinose upoznavanju ove problematike, te da doprinose razvoju i unapređenju socio-ekonomskih prilika porodica.

U ovom radu klasifikacija podrazumijeva formiranje skale napretka i razvoja borbe porodičnih subjekata, ali i državnog aparata protiv lošeg socio-ekonomskog statusa porodice i utjecaja istog na uspjeh djece u školi, a kroz institucionalne apsekte i drugi angažman koji dolazi u paketu sa navedenim.

Fokusirat ćemo se na uvjete koji dovode porodicu do takvog položaja, ali i klasificirat ćemo metode djelovanja kojima se sprečavaju takvi problemi ili rješavaju problemi nastali njihovim nastankom i utjecajem na obrazovanje djece i mladih ljudi unutar porodice gdje vladaju takve prilike.

3.2. Društveni cilj

Društveni cilj je to što će se na temelju rezultata istraživanja moći osvijestiti javno mnjenje Bosne i Hercegovine o razvoju opće opasnosti po kvalitet obrazovanja i ostvarenja uspjeha djece u školi pod utjecajem socio-ekonomskog statusa porodice i implikacija, kao i suzbijanju istog, te o posljedicama i cjelokupnoj problematici koja nastaje iz ovakvog stanja.

Potrebno je prije svega prikazati povezanost socio-ekonomskih prilika u porodici i školskog uspjeha djece, te da se rezultatima ovog istraživanja utječe na nosioce političke vlasti u Bosni i Hercegovini kako bi se što bolje preventivno djelovalo u borbi protiv ovog problema, što je primarni cilj. Potom bi se ukazalo na potrebu angažmana predstavnika vlasti kroz institucionalni aspekt, ukoliko se problem poveća, odnosno ukoliko socio-ekonomski status porodice bude ugrožen, te tako negativno utječe na uspjeh obrazovanja djece. Navedene mjere ne uključuju samo državni aparat, već i same subjekte, odnosno pripadnike takvih porodica u kontekstu postpreventivnog djelovanja. Najveća korist ovog istraživanja jeste upućivanje na razvijanje svijesti građana Bosne i Hercegovine, te njenih političkih lidera, kao i lidera drugih institucija i centara za slične aktivnosti o tome koliko je složen i važan problem na koji upućujemo.

4. Sistem hipoteza

4.1. Generalna hipoteza

Socio-ekonomski status porodice u izravnoj je korelaciji sa kvalitetom i razinom uspjeha djece u školi i ubraja se među najvažniji od faktora koji utječu na uspjeh djece u školi. Nepovoljne socio-ekonomske prilike porodice kao što su: loši ekonomski uvjeti, neobrazovanost roditelja, loši uvjeti stanovanja, bolest članova porodice, siromaštvo, porodično nasilje mogu negativno utjecati na uspjeh djece u školi.

4.2. Posebne hipoteze

- Stupanj obrazovanja roditelja ima značajnu ulogu u obrazovnom uspjehu djece.
- U porodicama gdje su ekonomske prilike lošije djeca postižu slabiji uspjeh u školi.
- Veći broj djece u porodici utječe na uspjeh djece u školi.
- Nepovoljne stambene prilike porodice negativno utječu na uspjeh djece u školi.

4.3. Sistem varijabli

Općepoznato je da zavisna varijabla prati nezavisnu, a nezavisna regulira zavisnu. Prva varijabla u ovom radu je uspjeh djece u školi, a drugu varijablu predstavljaju socio-ekonomske prilike porodice, koje su presudne za pojavu neuspjeha djece u školama. Iz toga proizlazi da uspjeh djece u školi ovisi o povoljnim ili nepovoljnim socio-ekonomskim prilikama porodice.

4.4. Sistem indikatora

Indikatori u provjeri navedenih hipoteza, prvenstveno njihov stav, izvor su nastali prema saznanjima relevantne dokumentacije i literature, iskaza djece, kao i njihovih roditelja i drugih stručnjaka koji rade s djecom, te teorijski izvedeni zaključci.

5. Način istraživanja

S obzirom da se radi o teorijsko-empirijskom istraživanju, u ovom radu bit će primijenjene sljedeće metode: statistička metoda, metoda analize sadržaja dokumenata, metoda analize sadržaja literature i metoda ispitivanja.

- Statistička metoda – razlog za primjenu ove metode jeste što se ona realizuje kroz izradu samih instrumenata istraživanja i obrade podataka.
- Analiza sadržaja dokumenata (izvještaji centra za socijalni rad u Vogošći, Konvencija o pravima djeteta).
- Analiza sadržaja literature (dostupne literature, kako knjiga tako i dostupnih dokumenata, stručnih časopisa, online istraživanje i posjećivanje službenih stranica tamo gdje smo imali potrebu doći do specifičnih informacija).
- Metoda ispitivanja (anketni upitnik).

6. Naučna i društvena opravdanost istraživanja

Naučna opravdanost svoj osnov nalazi u prethodnim istraživanjima koja su rađena sa sličnom temom i koja su došla do rezultata da socio-ekonomski prilike porodice imaju veliki utjecaj na uspjeh djece u školi i da je to jedan od najznačajnijih uzroka neuspjeha.

Poseban akcenat bit će stavljen na preventivne mjere, te razvoj i unapređenje istih kako bi se ostvario primarni cilj – sprečavanje negativnog socio-ekonomskog utjecaja na uspjeh djece u školi. Ovo istraživanje može biti od koristi svima onima koji se bave pitanjem utjecaja socio-ekonomskog položaja porodice i njegovog odnosa sa školskim uspjehom, a ciljana skupina su akademske zajednice i javno mnjenje.

7. Vremenski i prostorni plan istraživanja

Istraživanjem su obuhvaćena djeca i njihove porodice, nastavnici, socijalni radnik, pedagog i psiholog OŠ „Zahid Baručić“, koja se nalazi na području općine Vogošća.

Vrijeme pokriveno istraživanjem obuhvatit će analizu i interpretaciju dešavanja u vezi sa ovom tematikom za period od septembra do novembra 2015. godine.

II. SOCIO-EKONOMSKE PRILIKE U PORODICI

1. Neophodnost i nezamjenjivost porodice u odgoju

Najprije treba naglasiti kako je porodica definitivno nezamjenjiva sredina u kojoj se čovjek formira kao ličnost, u kojoj živi zadovoljavajući neke od svojih najbitnijih potreba što se samo u porodici i mogu zadovoljiti. Ona ima veoma značajnu ulogu u razvoju čovjeka, osobito njenih najmlađih članova, ali ne samo čovjeka nego i društva uopće. Porodica je osnovna društvena zajednica, osnovna čelija društva. „Porodica se isključivo zasniva na krvnoj vezi i brizi roditelja o djeci iz čega izrasta čitava reprodukcija, a sa njome i zajednički život, odnosno porodica je reproduktivna osnova društva“ (V.Petković; 2003:234). Porodica kao sistem odnosa između muža i žene i njihove rođene ili usvojene djece predstavlja biološko-sociopsihološku i ekonomsku zajednicu. „U opštem smislu porodica je društvena grupa istorijski promjenjivog oblika u čijim okvirima se odvija proces reprodukcije društvenih individua. U strukturalnom pogledu porodica se određuje kao ujedinjenje odraslih pojedinaca suprotnih polova (supružnika) i njihove rođene ili adoptirane djece“ (Pedagoška enciklopedija (1989), Grupa izdavača Zagreb – Beograd – Novi Sad, 219).

Porodica kao društvena skupina ima mnogostrukne obaveze i funkcije kad su u pitanju mladi, njihov razvoj i formiranje. „Porodica i porodični odnosi su promjenjiva historijska kategorija koja zavisi od razvoja proizvodnih snaga i društveno-ekonomskih odnosa datog društva, zbog toga cilj porodičnog vaspitanja bio je različit, u različitim epohama i različitim socijalnim grupama. Pa, i pored ovih razlika u porodici, kao intimna socijalna jedinica, ima opći zajednički cilj: obezbjeđenje uslova za normalan fizički, intelektualni, socijalni i ekonomski razvoj djece i mladih, što u znatnoj mjeri određuje intelektualno i društveno moralno ponašanje mladih“ (Nikolić 2001: 96).

Porodica je posrednik između društva i pojedinca, ali porodica vrši više funkcija od bilo koje društvene grupe. Nastanak neke društvene grupe ima za cilj da se neka radnja obavi i takva grupa postoji dok postoje i potrebe, što znači da se nakon prestanka potreba takva grupa može rasformirati. Formiranjem porodice čovjek kao socijalno biće doživljava se tako što njegov život ima sasvim drugačiji smisao egzistencije kada više nije sam, nego pored njega postoji njegov bračni drug i djeca. Društvena zajednica oduvijek je regulisala krvno-srodničke odnose u porodici, a najranije uređenje vršilo se pomoću običaja, morala, a naročito religije.

Kasnije je ove oblike zamijenilo pravo. Za potpunije proučavanje porodice potrebno je razgraničiti je od veoma sličnih, ali ipak različitih pojmoveva kao što su: brak, srodstvo i domaćinstvo. Brak je relativno trajna biološko-socijalna zajednica između muškarca i žene. Od prvobitne zajednice do danas brak je prošao kroz različite faze i oblike: od grupnog do monogamnog braka (jedan muškarac i jedna žena). Mijenjale su se i forme braka: smjenjivali su se neformalni i formalni, vjerski i građanski, prinudni i slobodni brak i sl. Brak je jezgro buduće porodice i uvjet njenog nastanka. Zato brak i porodica imaju mnogo zajedničkog, mnoge sličnosti, ali i razlike. Nedvojbeno je da je brak uži pojam od porodice, on je biološko-socijalna zajednica između muškarca i žene, dok porodica predstavlja širu biološko-sociopsihološku i ekonomsku zajednicu, koja pored muža i žene podrazumijeva i njihovu rođenu ili usvojenu djecu.

Svaki oblik prvobitne socijalizacije ima svoje korijene u porodici. Tako je rano društveno ponašanje mladih članova društva rezultat porodične atmosfere u kojoj su odrastali. Porodica je zajednica koja se zasniva na krvno-srodničkim odnosima (roditelj, djeca), a savremeni brak isključuje postojanje takvih odnosa (muž i žena ne mogu biti u međusobnom krvnom srodstvu). Srodstvo je nastalo kad i porodica, a to praktično znači – sa nastankom ljudskog društva. Srodstvo je nastalo kao potreba, s jedne strane, da se zabrane spolni odnosi između članova porodice (zabранa rodoskrnavljenja, incesta), a s druge strane, kao potreba individualizacije uloge, odnosno utvrđivanja prava i obaveza svakog člana porodice: otac, majka, sin, kćerka, brat, sestra itd. U vezi s ovim distinkcijama, bitno je da se referiramo i na pojam domaćinstva, koje se odnosi na socio-ekonomsku zajednicu ljudi, čiji članovi zajednički stanuju, privređuju i zajednički troše ostvarene prihode. Svaka porodica je domaćinstvo, ali svako domaćinstvo ne mora biti porodica. Dok je domaćinstvo socio-ekonomski zajednica i demografsko-statistička kategorija, porodica je uglavnom biološko-socijalna zajednica.

Porodica, željela to ili ne, dijeli sudbinu društva i svog vremena. Danas se, međutim, ne može uopće govoriti o porodici kao o jedinstvenom modelu ni u okviru jedne zemlje, a pogotovo ne šire. Uopćeno se može govoriti o njenoj ulozi, značaju, važnosti, što proizlazi iz ekonomske razvijenosti, društvenih odnosa, kulturno-historijskih faktora, tradicije. Zbog toga je pored sagledavanja nekih općih faktora neophodno sagledavati i neke specifičnosti koje čine osnovu za bolje razumijevanje porodice i njenih brojnih uloga. Među njima dominira socio-ekonomski status porodice, koji je također rezultat međudjelovanja mnogih drugih faktora.

1.1. Oblici porodice

Socio-ekonomski položaj porodice odnosi se na stanje jedne porodice u okviru društva u kontekstu materijalne zbrinutosti i nivoa imućnosti. Naime, ovo važi kao jedan od ključnih faktora koji određuju status te porodice u društvu i zajednice u kojoj bivstvuju, osobito u savremenom dobu, gdje je praksa kroz historiju pokazala da čovjek vrijedi onoliko koliko je imućan, iako je to suprotno svim temeljnim principima morala i humanizma. Naime, na socijalno-ekonomski status porodice utječe mnogi indikatori, a opet isti socio-ekonomski status jedne porodice utječe izravno na uspjeh djece u školi. Zavisno od kriterija prema kojem se vrši određena klasifikacija, mogu se razlikovati neki oblici porodice koje ćemo definirati u nastavku ovog rada. Veoma je bitno za kvalitetan život mlađih ljudi prilikom njihovog razvoja u stabilne i samostalne ličnosti da odrastaju u zdravoj porodičnoj atmosferi temeljenoj na normalnim međuljudskim odnosima, izgrađenim na uvažavanju, podršci i razumijevanju. Prvobitno se ističe individualna ili konjugalna porodica. Ovakva porodica obilježava savremeno društvo. Zasnovana je na monogamiji i nju čine samo najbliži srodnici, roditelji sa djecom. Odluke o potomstvu donose supružnici zajednički, a ono se računa po obje linije, dakle, očevoj i majčinoj. Uloga oca je uvjetovana dijelom iz biološke, a dijelom iz društvene aktivnosti.

Postoje mnogi kriteriji za određivanje oblika porodice, kao što su:

- **tradicionalna porodica**, gdje su uloge raspodijeljene prema spolu i uzrastu; u ovakvoj porodici tačno se zna položaj i uloga koju imaju muški članovi i kakva prava i obaveze imaju žene;
- **patrijarhalna porodica**, počiva na vrhovnom neprikosnovenom autoritetu oca koji se smatra glavom porodice; najveći autoritet ima otac, koji donosi sve odluke i njegova riječ je zadnja;
- **egalitarna (demokratska) porodica** – gdje je raspodjela uloga među spolovima i generacijama u skladu sa sklonostima i sposobnostima svih članova;
- **matrilinearna porodica** – porodica u kojoj se srodstvo računa po majci;
- **patrilinearna porodica** – u kojoj se porodična loza vodi po ocu i njegovim muškim precima;
- **bilateralna porodica** – srodstvo se računa po objema linijama.

Vidimo da je ovdje klasifikacija temeljena po lozi kojom se računa srodstvo. Veoma je bitno istaći fenomen proširene porodice. Proširena porodica je ona koju čine i bliži i dalji srodnici koji žive pod istim krovom i u zajedničkom domaćinstvu. Klasificiramo li porodice prema njenom sastavu, naglasak je na potpunoj i nepotpunoj porodici. Potpuna porodica je ona koja se sastoji od supružnika i djece, a nepotpuna ona u kojoj nedostaje jedan supružnik – roditelj (zbog razvoda, smrti ili iz drugih razloga), što, naravno, ima velike implikacije na ponašanje i odgoj djece i (ne)delinkventno ponašanje. Shodno odnosima unutar porodice, možemo se referirati na integrисани i dezintegrisani oblik porodice. Integrисана je ona porodica gdje postoji čvrsta povezanost članova porodice, osjećanje uzajamnosti. U ovakvoj porodici članovi se osjećaju sigurno, zaštićeno i donose zajedničke odluke koje su integrисane. Kod članova ove porodice usađen je veliki osjećaj pripadnosti. Kada govorimo o suprotnom obliku porodice, prilike su potpuno drukčije. Dezintegrisanu porodicu karakterиše udaljavanje članova jednih od drugih, odsustvo zajedničkih vrijednosti i ciljeva, emocionalno hlađenje i ravnodušnost, povlačenje u sebe ili vezivanje za osobe van porodice. Za ovakvu porodicu možemo reći da ne postoji duboka međusobna emocionalna vezanost, tako da se njeni članovi osjećaju usamljeno i imaju strah da se povjere jedni drugima, a izlaz iz takve situacije nalaze u drugim porodicama, gdje osjećaju lažnu sigurnost.

Nije rijedak slučaj da se uslijed negativnog socijalno-ekonomskog položaja porodice dešava i porodično nasilje, dolazi do masovnog broja razvoda brakova i raspadanja porodica, što se potpuno negativno reflektira na psihofizički razvoj djece, njihovo ponašanje i shvatanje društvenih vrijednosti u kontekstu života. Savremeno doba je veoma grubo i neosjetljivo za ovakve slučajeve, a najveći krivci su upravo neodrživi politički sistemi koji stvaraju društvo neravnopravnosti i nepotizma, tako da ova tematika važi za jedan od gorućih problema u BiH.

1.2. Osnovne funkcije porodice i oblici srodstva

Osnovne funkcije porodice koje ona ostvaruje kao najvažnija društvena zajednica jesu one koje se odnose na mirnu egzistenciju, potomstvo, zajedništvo, razvoj i obrazovanje. Shodno tome, u teoriji se ističu sljedeće funkcije porodice: „biološka ili reproduktivna, koja se ostvaruje kroz rađanje djece i produžetak ljudske vrste, uz nju veoma važna za egzistenciju društva, ekonomska ili privredna, koja se ostvaruje kroz porodicu kao proizvođačko-

potrošačku zajednicu. Edukativna odnosno moralno-vaspitna, koja se ostvaruje kroz obrazovanje, vaspitanje djece i formiranje njihovog pogleda na svijet, shvatanja određenog sistema vrijednosti i prihvatanja određenih obrazaca ponašanja.^{“1} Ova funkcija, prema temi istraživanja ovog rada, najvažnija je kako dijete (ne) bi nastupalo delinkventno u društvu. Pored osnovnih, porodica ostvaruje i niz drugih funkcija, kao što su funkcija zaštite, emotivna, sociološka, psihološka, ideološka, obrazovna, kulturna, estetska, a sve su u uskoj korelaciji sa delinkventnim ponašanjem mlađih i djece. Nema dvojbe u vezi s tezom da je porodica središte oko koga se uobičava čitav niz srodničkih veza i odnosa.

Najvažniji oblik srodstva je: krvno ili prirodno srodstvo, koje se zasniva rađanjem. Tazbinsko srodstvo je srodstvo koje se stvara ženidbom ili udajom. Uz ovo treba istaći i takozvano adoptivno srodstvo, koje je dobilo ime od engleske riječi *adopt*, što u prijevodu znači – usvojiti, a odnosi se, naravno, na srodstvo ostvareno usvajanjem. Duhovno srodstvo je specifičan oblik srodstva koji je u zavisnosti od zajednice do zajednice priznat ili ne, a tiče se kumstva, pobratimstva.

1.2.1. Teorijsko određenje pojma „dijete“

Moderno doba donijelo je mnoge različitosti diljem svijeta, ali i učinilo ga kompleksnijim i težim za funkcioniranje. Naime, porodica se zasniva iz mnogih razloga, o čemu smo govorili u prethodnim poglavljima, a jedan od razloga je i potomstvo, odnosno rađanje djece, ali i njihovo usmjeravanje prema odrednicama normalnog društvenog bivstvovanja. Šta je dijete? Pojam „dijete“ može se interpretirati s više aspekata s obzirom na različite teorijske postavke disciplina koje se bave ovim pojmom. S obzirom da je UN najsnažnija međunarodna organizacija i da njene specijalističke organizacije tretiraju pitanje djece, krenut ćemo od njihovog definiranja. Naime, UN-ova Konvencija o pravima djeteta definira dijete kao „ljudsko biće mlađe od 18 godina, ukoliko se, prema zakonima koji se primjenjuju na djecu, punoljetnost ne stiče ranije.“^{“2} Konvenciju su ratificirale 192 od 194 zemlje članice UN-a. Biološki, dijete je bilo ko u dobi između rođenja i puberteta ili u razvojnog periodu djetinjstva, između faza novorođenčeta i odrasle dobi. Društveni stavovi prema djeci razlikuju

¹ V. Petković, P. Aleksić, *Sociologija*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2003, 354-356.

² Convention on the Rights of the Child, U.N. General Assembly Document A/RES/44/25 (12 December 1989), dostupno na: http://www.hakani.org/en/convention/Convention_Rights_Child.pdf, pristup: 31. 1. 2015. godine.

se u različitim kulturama svijeta i oni su se vremenom mijenjali. Naime, uz ovo veoma je važno da se napravi razlika između pojmove *dijete* i *mladi*. Pojam *mladi* u različitim zemljama ima različito određenje, ovisno o kulturnim određenjima, obrazovnim odrednicama društva, političkoj ideologiji itd.

Međutim, možemo uvjetno reći da je univerzalno u kontekstu ove definicije to da su mladi upravo ona tranzicijska kategorija na prijelazu između djetinjstva i zrelog doba. Prema definiciji Ujedinjenih nacija, „mlada osoba je svaka osoba starosne dobi između 10 i 24 godine.“³ Karakterističan podatak je da Savjet Evrope smatra kako je mlada osoba svaka osoba mlađa od 30 godina. Kao što smo naveli u početku rada, od države do države, od organizacije do organizacije različito je shvatanje fenomena djeteta i mladih. Refleksija porodičnih prilika, pozitivnih ili negativnih, ostavlja dugotrajne posljedice i tragove koji se ne brišu tek tako. Kada se pojedine osobine ugrade u karakter ličnosti mlade osobe, ili ukoliko ona bude uskraćena za obrazovanje ili neko od drugih prava zagarantovanih ustavom zemlje, veoma je težak proces ispravke takvog stanja kasnije. Mladi ljudi, osobito u Bosni i Hercegovini, teško dolaze do zaposlenja, pa čak i nakon stjecanja stepena visokog obrazovanja. Opća je neizvjesnost i nesigurnost budućnosti velikog broja djece u našoj zemlji, što je rezultat nestabilne i neizgrađene zemlje, društva, neproduktivnosti i zastoja u njenom ekonomsko-socijalnom razvoju. To se direktno reflektira na prilike svakog domaćinstva u zemlji, a potrebna stabilnost podrazumijeva egzistenciju te porodice, opstanak braka, a može biti determinanta porodičnog nasilja, maloljetničke delinkvencije i mnogih drugih društveno nepoželjnih procesa.

1.2.2. Determinante socio-ekonomskog položaja porodice

Socio-ekonomski položaj jedne porodice determiniran je mnogim faktorima u društvu kao što je naše. Naime, prije svega, općepoznato je da je naša država iznimno nerazvijena i urušena prethodnom agresijom, iz koje se proces izgradnje stabilnosti odvija veoma sporo. Privreda Bosne i Hercegovine uništena je tokom ratnog perioda 1992-1995. „Oko 45% fabrika je uništeno, a bruto društveni proizvod (BDP) je pao sa 8,19 milijardi američkih dolara na 2,2 miljarde u 1995. godini. Oko 50% stanovništva je ostalo nezaposleno i u siromaštvu. Neki izvještaji govore da je zaposlenost u realnom sektoru pala sa 976.000 u 1991. godini na

³ UN and civil society, 2015, dostupno na: <http://www.un.org/en/civilsociety/index.shtml>, pristup: 1. 2. 2015. godine.

76.000 po okončanju ratnih dejstava. Uprkos stalnom rastu, BDP iz 2006. godine, na primjer, još uvijek je iznosio oko 80% nominalnog BDP-a iz 1989. godine.⁴ U godišnjoj publikaciji *Bosna i Hercegovina u brojevima 2017* Agencija za statistiku BiH objavila je i podatke o iznosu bruto domaćeg proizvoda (BDP) po stanovniku u BiH u periodu od 2009. do 2016. godine.

U promatranom periodu evidentan je trend rasta BDP-a *per capita* i on je tokom osam godina porastao za 21,6%, mada je i dalje među najnižim u Evropi. Prema objavljenim prvim zvaničnim statističkim rezultatima za 2016. godinu, bruto domaći proizvod po stanovniku u BiH iznosio je 8.516 KM, godinu ranije 8.126 KM, u 2014. godini iznosio je 7.759 KM, dok je u 2009. godini BDP po glavi stanovnika u BiH iznosio 7.001 KM. Nedavni ekonomski rast u Bosni i Hercegovini, kao i u regionu, nije značajno uvjetovao povećanje zaposlenosti, mada se pokazatelji u oblasti tržišta rada moraju uzeti s rezervom s obzirom na postojanje velikog segmenta neformalne ekonomije i ekstenzivne migracije. Nivo zaposlenosti stagnira i daleko je ispod prosjeka EU. Posebno je niska stopa zaposlenosti mladih osoba – starosti do 24 godine, i starijih – od 55. do 64. godine. Nezaposlenost je značajna, dugoročnog je karaktera, a značajan je porast udjela nesigurnih poslova. Statistika gotovo i ne prati podatke o višestrukoj zaposlenosti. Uglavnom su slabi podsticaji za regionalnu mobilnost, ali i mobilnost između različitih sektora. Proces deindustrializacije odvija se u uvjetima smanjenog ili gotovog nikakvog napretka u rekonstrukciji državnih preduzeća, dok se bilježi rast sektora sa niskokvalifikovanom radnom snagom i niskim prihodovnim učešćem u cijeloj ekonomiji.

Mogućnosti zaposlenja, obrazovanja, zaštite građana teret je države, kojim se država BiH ne bavi onoliko koliko bi trebalo. Vrlo je bitan faktor i sama porodica, odnosno supružnici i njihovi međusobni odnosi, zaposlenje ili nezaposlenje, saradnja itd. Veoma važan faktor koji se odnosi na status porodice, odnosno koji utječe na porodicu u njen status jesu psihološke crte ličnosti u porodici, npr., ukoliko je suprug, otac, alkoholičar ili čovjek s kriminalnim dosjeom, to je izravna prijetnja opstanku takve porodice. S druge strane, u taj položaj takvu osobu u određenoj mjeri dovela je i prethodna neosjetljivost određenih institucija i relevantnih osoba prema njenim problemima. „Sistem socijalne zaštite u BiH izrazito je podijeljen i sastoji se od 13 gotovo nezavisnih sistema, dok je koordinacija skoro neznatna. Unutar jednog od ovih sistema, funkcije se često preklapaju, dok je odgovornost nejasna. Politike socijalne zaštite i pomoći su definisane na entitetskom nivou, sistem je centralizovaniji u Republici

⁴ Evert Stiftung Friedrich, *POLICY PAPER: SOCIJALNA MARGINALIZACIJA U BOSNI I HERCEGOVINI*, Banja Luka, august 2009, 6.

Srpskoj, dok se u Federaciji BiH definiše na kantonalmom nivou. Podijeljen sistem stvara velike teritorijalne razlike u socijalnoj zaštiti i pomoći, te niži administrativni nivoi i najsirošnije zajednice najteže mogu ispuniti obaveze koje su u sklopu njihovog mandata (što je posebno izraženo na kantonalmom principu u Federaciji BiH).⁵ Ono što izdvaja državu BiH u odnosu na druge postkomunističke zemlje je činjenica da je tranzicioni proces dodatno otežan ratnim zbivanjima. Bosanskohercegovačko društvo fragmentiralo se na etno-nacionalnoj, političkoj i/ili religijskoj osnovi, što je otežalo brži društveni i ekonomski razvoj, te razvoj demokratskih institucija i mehanizama. U ovom procesu mladi su se našli na margini društvenih zbivanja, naravno, uslijed nemogućnosti ostvarenja mnogih ljudskih prava i veoma loših socijalno-ekonomskih prilika porodice, kao posljedice i prethodno navedenih faktora.

Ovdje možemo napraviti klasifikaciju na endogene i egzogene faktore koji tretiraju pitanje socijalnog statusa porodice. Alkoholizam je jedan od endogenih faktora; dakle, to su oni faktori koji uništavaju socio-ekonomsku stabilnost porodice iznutra. Egzogeni indikatori govore o političkom sistemu države, uređenosti društva, brige državnog institucionalno-organizacionog aparata za sve građane podjednako i sl. Društveno-socijalni položaj jedne porodice je ključna pogonska snaga za njenu egzistenciju i produkciju. „Različit klasni ili slojni položaj, i njime uslovljen način života sam po sebi dovodi do formiranja različitih karakteristika (stavovi, vrijednosti, interesovanja, pa i crta ličnosti). Na ovaj način se formira klasna ili slojna subkultura i sistem osobina ličnosti, nazvan klasni ili slojni karakter.“⁶ Društveni sistem kao i kultura određuju oblike ponašanja koje se smatraju poželjnim i norme koje se moraju poštovati (zakonodavstvo, školski sistem), te se nazivaju izvorima, a škola i porodica prenosiocima – izvršiocima socijalizacije. Nagle i korjenite promjene društvenog i političkog sistema zahtijevaju i promjene karakternih struktura građana, koje nisu lahko ostvarive, te se kod odraslih i već formiranih osoba stare karakteristike zadržavaju dugo, nekad i do kraja života, što otežava funkcionalisanje novog sistema. Podvučemo li crtlu, najveća odgovornost je na državnom aparatu. Jedna porodica problem je koji se može riješiti jednostavnim mehanizmima, ali na desetine hiljada takvih socio-ekonomski loših porodičnih prilika već je opći problem, koji zahtijeva detaljan i posvećen pristup.

⁵ Evert Stiftung Friedrich, *POLICY PAPER: SOCIJALNA MARGINALIZACIJA U BOSNI I HERCEGOVINI*, Banja Luka, august 2009, 6.

⁶ Freud, Ana, (2000), „Normalnost i patologija dece“, *Prosvjeta*, 47.

1.3. Odnos socio-ekonomskog statusa i školskog uspjeha

Pod školskim uspjehom podrazumijeva se uspješan razvoj osnovnih životnih vještina, savladavanje školskih sadržaja, te prilagođavanje učenika socijalnoj sredini (Zloković 1998; McCoy i sur. 2005; Beabout 2006; prema: Mikas 2012). Uz ostale pokazatelje školskog uspjeha, opći školski uspjeh i zaključne ocjene iz pojedinih predmeta predstavljaju osnovnu mjeru i odraz izvršavanja zadaća i kakvoće rada učenika tokom školske godine (Jokić i Ristić Dedić 2010). U istraživanju obrazovnih uspjeha jedno od pitanja je u kojoj mjeri i na osnovu kojih osobina učenika, obilježja obitelji, škole ili šire socijalne okoline možemo predvidjeti školski uspjeh (Babarović, Burušić i Šakić 2010). Prediktori školskog uspjeha su mnogobrojni, a najčešće se mogu svrstati u tri veće skupine: individualni, obiteljski i okolinski.

Rot smatra da je moguće „unaprijed reći da će novorođeno dijete kao buduća ličnost imati izvjesna obilježja koja imaju svi ljudi, zatim obilježja koja imaju samo neki ljudi, ali i takva obilježja koji nema ni jedan drugi čovjek.“ (Rot 2001: 116)

Upravo za ova specifična obilježja i za njihov razvoj i formiranje posebnu ulogu i značaj ima porodica. Kao najbolji prediktor školskog uspjeha u velikom broju istraživanja pokazao se socio-ekonomski status porodice. Gotovo svi autori slažu se u tome da su uvjeti porodičnog života, i to posebno u ranijim godinama, odlučujući za formiranje ličnosti. Način na koji porodica živi i njeguje unutrašnje odnose utječe na intelektualni razvoj, pa čak i na zdravstveni kvalitet porodice, ishrana i sl. determinira dječiju ličnost u cjelini.

Prema Potkonjak-Orlović (1960), elementi porodičnog života koji se uzimaju kao najznačajniji za razvoj ličnosti su:

- materijalni uvjeti života,
- profesionalni nivo roditelja,
- kulturni nivo roditelja,
- veličina porodice,
- promjena životne sredine,
- pedagoško ponašanje roditelja.

Prema Kreso (1979: 45), Harry Passow navodi deset najznačajnijih faktora nejednakih šansi pojedine djece u školovanju. Po njegovom tumačenju, dijete se može naći u nepovoljnem položaju u razredu:

- ako dolazi iz siromašne porodice,
- ako u porodici ima malo mogućnosti da razvije svoje intelektualne sposobnosti i govor,
- ako živi u izolovanoj oblasti itd.

U različitim istraživanjima povezanosti školskog uspjeha i porodičnog socio-ekonomskog statusa koriste se različiti parametri, poput obrazovanja i radnog statusa roditelja, prihoda obitelji, koji su u relativno visokoj međusobnoj korelaciji.

1.3.1. Obrazovni nivo roditelja, kulturne navike i potrebe u korelacijskim odnosima s odgojem djeteta i njegovim uspjehom u školi

Obrazovni nivo roditelja značajan je faktor u odgoju djece i mladih, a ta činjenica ima velikog utjecaja i na uspjeh djece u školi. Povezanost između obrazovnih postignuća roditelja i obrazovnih postignuća djece prilično je snažno dokumentirana nizom empirijskih istraživanja. Ta je veza jasna i postojana, neovisno o istraživanim uzorcima, načinu operacionalizacije istraživačkih varijabli, vrsti i nivou kontrole, te neovisno o nacionalnim kontekstima u kojima su se istraživanja provodila (Burušić, Babarović i Marković 2010).

Roditelji trebaju svoju djecu upućivati da se koriste raznovrsnim obrazovnim sadržajima u svojoj okolini. Tako će djecu usmjeravati da pohađaju paralelne škole (muzičku – osnovnu ili srednju školu), da se uključuju u razne dramske, likovne, plesne i druge sekcije. Treba, dakle, racionalno koristiti sve ono što na planu obrazovanja i kulture pruža mjesto u kome porodica živi (Stevanović 2000: 214).

Djeca iz porodica nižeg socio-ekonomskog statusa postižu lošije rezultate u školi od prosječnih i onih dobrostojećih, a rezultati dviju metaanaliza pokazali su da se prosječne korelacije socio-ekonomskih statusa i obrazovnoga postignuća kreću oko 30% (Sirin 2005; White 1982; prema: Babarović i sur. 2010).

Ranija istraživanja tako su pokazala sljedeće – što su roditelji obrazovani i uspješniji u svojoj struci, veće su aspiracije glede obrazovanja njihove djece (Tynkkynen, Vuori i Salmela-Aro 2012). Djeca koja odrastaju uz obrazovanje roditelje, višeg socio-ekonomskog statusa, imaju veću vjerovatnoću susretanja sa razvojno primjerenim knjigama, čitanjem i poticanjem od strane roditelja, te akademskim načinom razmišljanja. Također, vjerovatnije je

da će se takvi roditelji usmjeriti na razvijanje određenih kulturnih sadržaja kod svoje djece, npr., da će ih voditi u muzeje, pozorišta i sl. Obrazovaniji roditelji u većoj su mogućnosti osigurati bolje uvjete za obrazovanje te pomagati djetetu u učenju. Također, oni postavljaju veće zahtjeve pred dijete, prenose stavove o važnosti školovanja, te su uključeniji u proces obrazovanja djece (Noack 2004). Dakle, djeca iz takvih porodica dobit će više kognitivne stimulacije od svojih roditelja nego djeca iz obitelji nižeg socio-ekonomskog statusa s manje obrazovanim roditeljima (Tynkkynen i sur. 2012). Istraživanja posebno naglašavaju važnost obrazovanja majke, budući da je ona većim dijelom, više od oca, uključena u svakodnevne školske aktivnosti. Naime, najčešće su majke te koje kontaktiraju s razrednicima, odlaze na roditeljske sastanke, pomažu djetetu oko raznih zadataka, te češće razgovaraju s njime o problemima vezanim za školu (Markuš 2005). Rezultati istraživanja koje su proveli Burušić i sur. (2010) na uzorku osnovnoškolaca pokazuju da je utjecaj majčinog obrazovanja na školski uspjeh djece u pravilu nešto veći od očevog.

Obrazovani roditelji postavljaju pred djecu veće zahtjeve, brže uočavaju i ispravljaju pogreške u odgoju, te bolje sarađuju sa školom. S druge strane, živeći u obrazovanoj sredini, djeca su snažnije motivirana za stjecanje obrazovnih i kulturnih dobara (Bedeniković 2009).

1.3.2. Veličina porodice u funkciji odgoja i utjecaja na uspjeh u školi

Bitna uloga porodice u učenikovom uspjehu jeste i sama struktura porodice, odnosno činjenica da li dijete živi s oba roditelja ili samo s jednim, te veličina porodice. Brojne studije pokazale su kako je prvorodenje dijete uspješnije i u prednosti pred braćom i sestrama koji su rođeni kasnije. Zajonc (1976) ističe veličinu obitelji kao važan faktor jer djeca koja su rasla u većim obiteljima imaju niži IQ od onih u manjim obiteljima (Zloković 1998).

Postoje prednosti i nedostaci u porodicama koje imaju jedince. Kada je riječ o prednostima, ističe se da jedinci nemaju priliku biti ljubomorni na drugu djecu u porodici, da se osjećaju ugroženim, zapostavljenim zbog rođenja druge djece u porodici, te često imaju i bolje materijalne uvjete za život. Neka istraživanja pokazala su da je jedinče vrlo zainteresovano za socijalne kontakte, te da ima samopouzdanje. Kada je riječ o nedostacima, najčešće je jedinče u porodici predmet pretjerane roditeljske brige, ljubavi i centar njihove pažnje. U težnji da ga zaštite, roditelji ga lišavaju dužnosti i obaveza, pretjerano ga nadziru, biraju mu društvo, sprečavaju mu slobodu kretanja i aktivnosti. Na kraju razvoj jedinčeta zavisi od toga da li je porodična sredina sposobna da svoju odgojnu funkciju dobro obavi (Kamenov 2002: 108).

Generalno gledajući, djeca iz manjih porodica postižu bolje rezultate na testovima inteligencije, postižu viši nivo obrazovanja i imaju veće samopouzdanje (Blake 1989).

Rezultati nekih istraživanja ukazuju na lošiji školski uspjeh djece u mnogobrojnim porodicama (npr. Eijck i De Graaf 1995; Jaeger 2009; prema: Matković 2010). Jedno od objašnjenja nudi teorija smislene porodične poticajnosti (Blake 1981, prema: Jurkin 2013), prema kojoj djeca s više braće i sestara dobiju manje razvojnih poticaja od jedinaca ili djece koja imaju samo jednog brata ili sestru. Pretpostavka je da roditelji imaju sve manje vremena i manje poticajnih sredstava za svako pojedino dijete u porodici s više djece.

Važan razlog je i u tome da roditelji brojnijih porodica imaju više finansijskih problema, više rade, više su izloženi stresu, te nisu u stanju svojoj djeci pružiti podjednako kvalitetno roditeljstvo kao oni u malobrojnim porodicama (Kreso 2004: 184).

Odnosi unutar porodice faktori su koji bitno utječu na razvoj djeteta. Ako u porodici vlada pozitivna i zdrava atmosfera, i dijete će biti sretnije i postići bolji uspjeh.

1.3.3. Materijalni uvjeti porodice i odgoj djece u funkciji utjecaja na uspjeh djeteta u školi

Uloga roditelja u formiranju obrazovnih aspiracija dugo je istraživana, a rezultati pokazuju kako su socio-ekonomski status roditelja, roditeljski stilovi te očekivanja povezani sa školskim uspjehom djece. Čini se da socio-ekonomski status porodice na školsko postignuće utječe dvojako, direktno (preko ekonomске moći), te indirektno, preko roditeljskih postupaka (Klarin, Šimić-Šašić i Proroković). Prema Mayerovom modelu porodične investicije (1997, prema: Ćudina-Obradović i Obradović 2006), ekonomска moć porodice utječe na mogućnost kupovine opreme i nastavnih materijala, osiguravanje putovanja, izleta, kurseva i sličnih oblika dodatnog poučavanja, što onda utječe na kognitivni razvoj, a samim tim i na školsku uspješnost.

Prema modelu „porodičnog stresa“ Congera i sur. (2002, prema: Šimić-Šašić i sur. 2011), slabije ekonomске mogućnosti i roditeljska percepcija istih utječu na emocionalne teškoće roditelja i roditeljske sukobe, što dovodi do promjena roditeljskog stila i odnosa u smislu pomanjkanja topline, a povećanja strogosti prema djeci. Primjerice, roditelji nižeg socio-ekonomskog statusa češće koriste psihološku kontrolu i više oštih i kažnjavajućih postupaka.

Psihološka kontrola može imati mnoge negativne učinke na dobrobit djeteta, npr. može uzrokovati anksioznost ili nastanak internaliziranih problema, što onda može interferirati sa uspjehom u školi (Barber i Harmon 2002; Joussemet, Landry i Koestner 2008, prema: Tynkkynen i sur. 2012).

Bez sumnje, siromašni roditelji imaju mnogo više problema nego drugi, a to utječe na ukupan porodični život kao i na podizanje djece. Egzistencijalni problemi, ako postoje, kao što su nedostatak novca, život u malom prostoru, nedovoljno hrane, odjeće i obuće, čine roditelje stalno napetim i pod stresom, što automatski djeluje i na funkcioniranje porodice. Roditeljima koji su opterećeni brigama onemogućeno je da se uključe u probleme svoje djece i da im pruže podršku, tako da djeca obično budu prepuštena sama sebi i postižu slabiji uspjeh u školi, okreću se nekim drugim vrijednostima, te postaju agresivna (Kreso 2004: 305).

U takvima uvjetima odgoj u porodici je mnogo složeniji i najteže posljedice imaju djeca. U nekim slučajevima siromaštvo ili krajnja oskudica materijalnih dobara mogu biti glavni uzrok vršenja krivičnih radnji.

Prema Stevanoviću (2003: 363), da bi se ublažio negativan utjecaj nepovoljnih materijalnih prilika i teže posljedice navedenoga na djecu, roditelji mogu postići više ako savjetuju djecu, upućuju na pozitivne primjere, uključuju ih u kućanske poslove, određuju vrijeme za učenje, stalno kontaktiraju sa školom, prate druženje sa drugom djecom i dr.

Roditelji shvaćaju važnost pomoći koju trebaju pružiti svojoj djeci. Međutim, i pored toga, neki pomoći ne pružaju zbog zauzetosti ili nedostatka znanja (obrazovanja). Roditelji pružaju pomoći ličnim angažovanjem, a samo mali broj njih angažuje lica izvan porodice (u vidu instrukcija, savjetovališta).

1.3.4. Zdravstveno-higijenski i prehrambeni standardi u funkciji odgoja djece i utjecaja na školski uspjeh

Veza između socio-ekonomskog statusa porodice i mentalnog zdravlja te općeg funkcioniranja pojedinca počinje već u najranijoj dobi. Cilj učenja u predškolskoj dobi je zadovoljiti osnovne djetetove potrebe. Socio-ekonomski status porodice može biti posebno važan za mentalno zdravlje djece i adolescenata upravo zbog velikog značaja porodice u tim razvojnim periodima. Porodični socio-ekonomski status može utjecati na djetetov razvoj tako što utječe na psihološko funkcioniranje roditelja, pa tako i na razne aspekte odgoja. Isto

tako, porodični socio-ekonomski status određuje okruženje u kojem dijete odrasta poput škole, susjedstva i prijatelja.

Tjelesni i mentalni rast i razvoj djeci se može najpotpunije osigurati u porodicama s potrebnim zdravstveno-higijenskim i prehrambenim standardima. Za formiranje radnih i higijenskih navika potreban je barem osnovni komfor. Dijete treba imati prostor u kome će se igrati sa svojim drugovima. Treba mu omogućiti prostor za igru, bilo da je ona tjelesne ili mentalne prirode. Igra je za dijete rad, stvaralaštvo, maštanje (Kačapor, Vilotijević 2002: 350).

Za djecu, posebno za učenike, važno je da imaju svoj prostor za učenje, stalni plan kojim se reguliše vrijeme učenja, rada u kući, odmora, prehrane, rekreacije i spavanja. Tu su i kulturne, sportske i zabavne aktivnosti. Važno je djecu navikavati na izradu plana, njegovu obaveznu realizaciju i vrednovanje izvršenih poslova.

Što se tiče prehrane, roditelji će se pridržavati ne samo svojih finansijskih mogućnosti nego i potrebe mladog organizma za raznovrsnom ishranom. Također je potrebno osigurati redovnu zdravstvenu kontrolu djece kako bi se u tom polju stekle potrebne navike.

III. ZNAČAJ USPJEHA UČENIKA U ŠKOLI

1. Obrazovanje kao temelj ljudskog razvoja

Odgojem u školskoj dobi obuhvaćeno je razdoblje djetinjstva i mladalaštva, od 6. ili 7. do 17. ili 18. godine. Polazak u školu najveća je promjena u životu djeteta. "Detinjstvo se može definisati kao period života tokom kojeg se ljudsko biće smatra detetom, kao i kulturne, društvene i ekonomski karakteristike tog perioda." (Frenes 1994: 145-165)

Naime, polazak u školu označava i prekid s bezbrižnošću djetinjstva u kojem nije bilo tako ozbiljnih obaveza kao što je škola. Dijete u tom razdoblju pokazuje poseban interes za svoju okolinu i za upoznavanje svega što ga okružuje. Maštanje i sklonost prema čudesnom načinu doživljavanja pojava iz njegove okoline ustupa mjesto realnoj procjeni, znanju svojstava predmeta i pojave. Polaskom djeteta u školu dolazi do procesa separacije. To je odvajanje djeteta od porodice i uključivanje u novu, do tada za dijete nepoznatu okolinu. To je proces socijalizacije u široj okolini i s novim sadržajem. Dijete postaje đak i ima stalne programske obaveze. Polaskom u školu dijete prvi put uočava razliku između rada i slobodnog vremena. Ono nužno mora prihvatići pravila koja vladaju u školi: učenje se započinje i završava u određeno vrijeme, a određeno je i vrijeme trajanja odmora. Škola kao novi, tuđi svijet postaje svijet djeteta, njegova stvarnost i svakodnevница.

U urbanim i industrijskim društvima, u kojima je došlo do transformacije porodice i porodičnog života, i u kojima najčešće oba roditelja rade, škola je institucija koja preuzima dnevnu brigu o djeci, tako da na određeni način ona predstavlja i oblik socijalne zaštite i brige. Ona angažuje profesionalno osposobljene stručnjake različitih profila, koji odgovorno rade na pripremanju i osposobljavanju mladih za život.

Školsko obrazovanje više nije stvar same ličnosti ili porodice, već društvena norma i zahtjev koji proizlazi iz načina zajedničkog života. Obrazovanju pripada posebno mjesto i na njega treba gledati kao na "pasoš za život" (Delor 1996: 103).

Najšire shvaćeno, obrazovanje obuhvata sve postupke koji doprinose stjecanju iskustva i njegovog uobličavanja u saznanje, koji služe formiranju ličnosti. Obrazovanje je segment odgojnog procesa kojim se stječe, usavršava, uobličava i proširuje iskustvo djece i prenose im se odabrana saznanja koja je čovječanstvo tokom svog razvoja prikupilo i strukturiralo u oblastima nauke, tehnike, rada, proizvodnje, umjetnosti i društvenih odnosa. Obrazovanjem se

zadovoljava osnovna dječija potreba za interakcijom i uspješno uključivanje u vlastitu sredinu, što je uvjetovano izgrađivanjem, uvježbavanjem i unapređivanjem odgovarajućih vještina i fizičkih, saznajnih, afektivnih i socijalnih sposobnosti potrebnih za snalaženje i djelovanje u njoj (Kamenov 2002: 5). Da bi se na najbolji način ostvarile odgojne funkcije obrazovanja, ono treba da se osloni na saznajna interesovanja djece za pravi život i socijalnu i prirodnu sredinu koja ih okružuje, njihovu radoznalost, žđ za saznanjem i potrebu za stvaralačkim izražavanjem. Sve to treba doprinijeti da se dijete razvija i emancipira kao ličnost svjesna sebe i svojih potencijala, svoje prirodne i društvene sredine, čemu će se prilagođavati bez potčinjanja, kao i svoje povezanosti s pojavama oko sebe i odgovornosti koju čovjek ima za svoje postupke. Jedino tako ga je moguće osposobiti da proživi sadržajan, osmišljen, konstruktivan i plodotvoran ljudski život, što je krajnja svrha obrazovanja.

Obrazovanje ima stratešku važnost za ekonomski i društveni razvoj. To pokazuju i analize međunarodnih organizacija i institucija, kao što su Svjetska banka ili Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD). Različita istraživanja (iz ekonomске ili sociološke perspektive) pokazuju da viši nivo i kvalitet obrazovanja u društvu u cjelini pozitivno utječe na produktivnost, inovativnost, demokratičnost i društvenu koheziju. Da bi obrazovanje moglo ostvariti takav doprinos, neophodno je da sistem obrazovanja u jednoj zemlji bude kvalitetan, efektivan, efikasan, dostupan i ravnopravan.

Prema izvještaju UNDP-a o siromaštvu, nezaposlenosti i socijalnoj isključenosti, jedno od osnovnih načela prosvjetne politike u demokratskim društvima jeste osigurati svim članovima zajednice pristup svim nivoima obrazovanja i omogućiti uvjete za cjeloživotno učenje. Ljudi kojima je potrebno obrazovanje, a iz različitih razloga nije im dostupno, imaju ograničenu mogućnost zadovoljavanja mnogih potreba. Stoga se u popisu ciljeva obrazovanja u zemljama EU-a i OECD-a sprečavanje i smanjivanje socijalne isključenosti pomoću obrazovanja navodi kao jedan od četiri prioriteta obrazovnih ciljeva: trajna zaposlenost, sposobljenost za aktivno demokratsko građanstvo, povećanje socijalne kohezije, te smanjenje socijalne isključenosti.

Obrazovanje je ključni činilac razvoja ljudskog kapitala. OECO je definisao ljudski kapital kao znanje, vještine, kompetencije i lične otjelotvorine u pojedincu koje omogućavaju stvaranje ličnog, društvenog i ekonomskog blagostanja (Jovanović 2011: 599).

U izvještaju UNESCO-ve međunarodne komisije za 21. vijek, rađenog pod rukovodstvom Zaka Delora (1996), "osnovni cilj obrazovanja 21. vijeka, sa svim prednostima koje nosi cilj mu je da ni jedan talenat, koji kao riznica skrivena u svakom čovjeku ne ostane neiskorišten."

U taj talenat spadaju: pamćenje, sposobnost razmišljanja, maštanje, sposobnost komuniciranja sa drugima i sl.“.

Pojam obrazovanja zasniva se na osnovnim oblastima – “četiri stuba obrazovanja”: učenje za znanje, učenje za rad, učenje za zajednički život i učenje za postojanje (Oelor 1996: 75).

U savremenim uvjetima znanje i obrazovanje ključni su lični i privredni resurs. Oni su osnova ne samo za proizvodnju materijalnih dobara već i uvjeti kvaliteta života, socijalne sigurnosti.

Dellor (1996) u svom izvještaju ističe da je obrazovanje sredstvo koje bolje od bilo kojeg drugog služi harmoničnom i istinskom razvoju čovjeka, čiji je cilj da se svijet što prije osloboди bijede i otuđenosti, nerazumijevanja, ugnjetavanja i ratova.

2. Utjecaj socijalnog statusa na postizanje uspjeha djeteta u školi

Socio-ekonomski status definiran je prema trenutnim finansijskim primanjima porodice, kvalifikacijama roditelja (stepenu obrazovanja) i statusu koji se vezuje uz pojedina zanimanja (Brown, Fukunaga, Umemoto i Wicker 1996, prema: Ivanović i Rajić-Stojanović 2012: 4). Često se mjeri kombinacijom obrazovanja, prihoda i zanimanja. Obično je koncipiran tako da mjeri visinu društvenog položaja ili klasu pojedinca ili skupine. Kad se promatra kroz pojam društvene klase, naglašena je privilegija, moć i kontrola. Nadalje, socio-ekonomski status kao kontinuirana varijabla otkriva nejednakosti u pristupu i raspodjeli resursa. Relevantan je za sve domene ponašanja i društvenih znanosti, uključujući istraživanje, praksu, obrazovanje i zagovaranje (www.apa.org.com).

Socio-ekonomski status apstraktan je pojam koji se sastoji od više elemenata, a u društvenim naukama najčešće se spominju tri, i to: materijalno stanje, stupanj obrazovanja i zaposlenost (Vončina 2013: 7). U svakoj sredini postoje, pored povoljnih, i nepovoljne okolnosti koje se odražavaju na dječiji razvoj i učenje. Pored uskraćenosti u zadovoljavanju osnovnih životnih potreba zbog siromaštva, postoji i uskraćenost u obrazovnom iskustvu, koja može imati razne uzroke i pojavnne oblike. Određenoj djeci može nedostajati motivacija za učenje, jer je nepravilnim postupcima roditelja blokiran svaki pokušaj samostalnog ispitivanja okoline, za drugu djecu njihovi ukućani nisu imali vremena da odgovaraju na njihova pitanja, treća su prezasićena, četvrta potječu iz kulturno zaostalih porodica, peta su socijalno izolovana. Često su ovi utjecaji kombinovani i nagomilavaju se, izazivajući štetno djelovanje i na fizički razvoj

i na proces djetetove socijalizacije i obrazovanja. Posljedica toga je reproduciranje socijalno ugroženih slojeva stanovništva, budući da djeca iz porodica socio-ekonomski i kulturno uskraćenih, uprkos jednakostima pred zakonom i proklamovanim pravima na školovanje, ne uspijevaju postići višu školsku spremu i osigurati sebi bolji društveni status od roditeljskog.

2.1. Utjecaj niskog socio-ekonomskog statusa porodice na uspjeh djece u školi

Socio-ekonomski status porodice zasigurno utječe na mogućnost kupovine djeci osnovnih potrepština poput odjeće, obuće, hrane i nastavnih materijala, te osiguravanje putovanja, izleta, kurseva i sličnih oblika dodatnog poučavanja, što sve utječe na kognitivni razvoj djeteta, a time i na školsko postignuće. Ukoliko porodica ima ekonomske teškoće, to utječe i na emocionalne teškoće roditelja i roditeljske sukobe, što dovodi do nezadovoljstva roditelja, promjene roditeljskog stila i odnosa prema djeci, a rezultira i nezadovoljstvom samog djeteta, problemima u ponašanju i time slabijeg školskog uspjeha.

Školske karakteristike, u kombinaciji s ograničenim sudjelovanjem roditelja u obrazovanju učenika, mogu imati ozbiljne posljedice. Nije iznenadujuće da u porodici s niskim primanjima učenici imaju smanjenu motivaciju, te su izloženi puno većem riziku od neuspjeha u obrazovanju. Konkretno, u usporedbi sa svojim bogatijim kolegama, učenici iz porodica s niskim primanjima dobivaju niže ocjene, imaju niže rezultate na standardiziranim testovima i u mnogo više slučajeva padaju razred u srednjoj školi (www.ncbi.nlm.nih.gov).

Babarović (2009) navodi kako se, promatrajući obilježja učenikove porodice, prilično jasno pokazalo da djeca iz porodica nižeg socio-ekonomskog statusa u prosjeku u školi postižu slabije rezultate od djece iz porodica boljeg socio-ekonomskog statusa. To je potvrđeno nizom pokazatelja kao što su objektivne mjere znanja, školske ocjene, ponavljanje razreda, nezavršavanje srednjih škola, manji ukupan broj godina školovanja i slično. Polazeći od pretpostavke da su učenici slabijeg socio-ekonomskog statusa u nepovoljnijem položaju prema ostalima, rezultati većine provedenih istraživanja ukazuju na to da škole nemaju mehanizme kojima kompenziraju razlike socio-ekonomskog statusa kod učenika, a koje naposljetu određuju i njihov školski uspjeh (Gregurović, Kuti 2010: 181). Nizak socio-ekonomski status povezuju s nezadovoljstvom i frustracijom roditelja, koji to prenose na dijete, dok npr. za školu kao obrazovnu ustanovu smatraju da nastavnici nemaju dovoljno energije i autorativnosti kako bi dijete potaknuli na učenje i na bolje ocjene. Samim time što dijete dolazi iz porodice s niskim socio-ekonomskim statusom ne smatra se jednakim u svim

segmetnima učenja s drugom djecom, te se nerijetko ne uključuje u dodatne programe škole ili vanškolske aktivnosti. Stoga dijete ni u školi, koja bi trebala biti jednaka i nepristrasna za sve, ne dobiva šansu za dokazivanje, te je i dalje nezadovoljno i nezainteresirano za učenje. Zato ne čudi činjenica da je uspjeh djece lošiji što je socio-ekonomski status u porodici niži i što škola, odnosno nastavnici ne pružaju jednak tretman svima.

2.2. Utjecaj visokog socio-ekonomskog statusa porodice na uspjeh djece u školi

Porodična jedinica kao ishodište utječe na obrazovne i profesionalne rezultate pojedinaca putem finansijskog i socijalnog kapitala koji im je na raspolaganju. Neposredan utjecaj finansijskog kapitala na početne izbore i sadržaje dostupne u obrazovanju nadopunjeno je djelovanjem socijalnog kapitala porodice koji se manifestira kroz iskustva roditelja i njihove društvene veze. Djeca koja su u roditeljskom domu izložena visokom socijalnom kapitalu bolje su pripremljena na savladavanje akademске građe, razvijaju sposobnost usvajanja građe i intelektualnih koncepata, te mogu biti direktno favorizirani od strane učitelja u odnosu na djecu s manje socijalnog kapitala (Bourdieu 1973; Ilišin 2013). Slične teorijske postavke zastupa i Šarić (2002), ističući da je viši status roditelja u značajnoj pozitivnoj korelaciji sa školskim uspjehom djece, te s njihovim interesom za čitanje i kulturne i kreativne aktivnosti. Socio-ekonomski status utječe na školsko postignuće direktno preko ekonomske moći i indirektno preko roditeljskih postupaka. Upravo ta ekonomska moć porodice utječe na mogućnost kupovine djetetu svih potrebnih nastavnih materijala i opreme kako bi se dijete razvilo u kognitivnom smislu i time postiglo školsku uspješnost.

Ono što bi se moglo primijetiti iz ranijih istraživanja jeste to da je većina autora dala veći značaj visokom obrazovanju, smatrajući da su učenici iz porodica s višim socio-ekonomskim statusom u prednosti zbog veće mogućnosti odabira boljeg nastavka školovanja. Svakako su roditelji bolje ekonomske moći u stanju djetetu pružiti više izleta i putovanja, bolje uvjete u domu u kojem živi, više školskog materijala ili plaćene dodatne sate predmeta koje im zadaje poteškoće, ali to nije uvjet boljeg uspjeha od djece koja nemaju takve mogućnosti. Također, djeca koja završe osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje s bilo kojim uspjehom, a roditelji imaju finansijske mogućnosti, mogu nastaviti svoje obrazovanje u drugom gradu ili državi ili im roditelji mogu priuštiti privatne fakultete, što je svakako prednost nad djecom koja žive u porodicama nižeg socio-ekonomskog statusa.

3. Šta podrazumijeva školski uspjeh i neuspjeh?

Pod školskim uspjehom podrazumijeva se uspješan razvoj osnovnih životnih vještina, savladavanje školskih sadržaja, te prilagođavanje učenika socijalnoj sredini (Zloković 1998, McCoy i sur. 2005, Beabout 2006). Uz ostale pokazatelje školskog uspjeha, opći školski uspjeh i zaključne ocjene iz pojedinih predmeta predstavljaju osnovnu mjeru i odraz izvršavanja zadaća i kakvoće rada učenika tokom školske godine (Jokić, Ristić Dedić 2010). Vrcelj smatra kako su uspjeh uopće i školski uspjeh „neuhvatljivi“ i difuzni pojmovi i u tom slučaju dolazi do pokušaja njihova definiranja (1996). Školski uspjeh varijabilna je i relativna kategorija (Vrcelj 1996). Uočava se kako u mnogobrojnim definicijama školskog uspjeha dolazi do miješanja dvaju osnovnih kriterija, odnosno uzima se nivo realizacije zadatka nastave ostvarenih nastavnom djelatnošću, dotičući se pritom i promjena koje se događaju kod učenika.

Za različite ljude uspjeh predstavlja puno različitih stvari, tako da se o tome može beskrajno dugo diskutovati. Za djecu koja imaju poteškoće u razvoju uspjeh može predstavljati sama činjenica "biti takav kao i svi drugi", za dijete sa poremećajem sposobnosti čitanja uspjeh predstavlja pročitana stranica bez ičije pomoći. Literatura nudi brojne odgovore koji se mogu svesti pod zajedničku odrednicu da je uspjeh ostvarenje postavljenih ciljeva. Školski uspjeh vezan je za veliki broj isprepletenih činilaca koji mogu negativno utjecati i dovesti do neuspjeha. Školski neuspjeh karakterišu dva bitna obilježja: kumulativnost i stabilnost (Bilić 2001: 34). Kumulativnost označava postupno, ali stalno uvećanje školskog neuspjeha (on se nikada ne javlja iznenada, nego postupno), a na kumulativnost utječu dva bitna faktora: 1) gubici u razvijenosti učenika i 2) nastava koja je najčešće prilagođena mogućnostima prosječnih i natprosječnih učenika. Najštetnija posljedica kumulativnosti jeste smanjenje stepena intelektualnog razvoja neuspješnih učenika. Učestvujući u nastavi koja nije u skladu sa učeničkim mogućnostima, neki od onih koji se karakterišu kao neuspješni ustvari i nemaju nikada priliku da se bave aktivnostima koje potiču misaonu djelatnost, jer im nastava u kojoj oni učestvuju ne pruža mogućnost razvijanja misaonih aktivnosti kojima su oni dorasli. Zbog toga škola postaje sredina u kojoj nema faktora za pozitivno djelovanje na njihov razvoj. Neuspjeh u školi pored kumulativnosti karakterizira i stabilnost. Ono što je karakteristično za stabilnost je neuspjeh koji se formira u nekoliko razreda, što također uzrokuje ponavljanje razreda. Kada se učenik uputi na ponavljanje razreda, najčešće je i u ponovljenom razredu

neuspješan učenik. Tada se javlja odbojnost prema školi i svima onima koji pokušavaju pomoći. To je posebno izraženo u završnim razredima osnovne škole, u šestom, sedmom, osmom i devetom razredu. Mjere koje se u tim razredima poduzimaju ne daju dobre rezultate zbog toga što praznine u znanju sežu nekoliko razreda unazad. Naime, iz školske prakse je poznato da jednom formiran neuspjeh relativno dugo traje i gotovo da ne mijenja pojavné oblike.

3.1. Pokazatelji školskog neuspjeha

Nije moguće otkriti sve uzroke koji su doveli do neuspjeha, ali oni koji su poznati mogu biti osnova za dalja otkrivanja uzroka neuspjeha učenika u školi. Prema Bilicu (2001: 47), neuspjeh u školi može se analizirati kroz:

- početne neuspjehe – koji se ispoljavaju u vidu propusta, slabijih ocjena, pa i do neizvršavanja školskih zadataka. Neophodno ih je na vrijeme uočiti i otkloniti kako se ne bi dalje produbljivali;
- prikriveni neuspjesi – koji mogu biti subjektivno doživljeni, ili u vidu uspjeha koji je mnogo manji od sposobnosti samih učenika;
- stvarni neuspjeh – najviše je zastavljen u školama, a izražava se kroz učenikovo neznanje; takvi učenici ipak prelaze iz jednog razreda u drugi, pritom ne razvijajući svoje vještine i ne shvatajući da oskudno znanje nije dovoljno za dalje školovanje i pripremu za život;
- potpuni školski neuspjeh – koji se ispoljava kao gubitak razreda, napuštanje škole.

3.2. Posljedice školskog neuspjeha

Školski neuspjeh spada među pojave koje izazivaju mnogobrojne i štetne posljedice. Kako se pojavljuju u najrazličitijim oblicima, možemo ih označiti kao pedagoške, psihološke, socijalne i ekonomski posljedice školskog neuspjeha. Među njima nema izrazitih granica; katkad se toliko isprepliću da ih je teško razgraničiti.

Pedagoške posljedice školskog neuspjeha najčešće se izražavaju kao deficiti u stjecanju znanja, vještina i navika. Nedovoljna usvojenost osnovnih znanja istodobno je i posljedica i uzrok neuspjeha. Znanje neuspješnih učenika često je formalističko, manjkavo, nepotpuno, usvojeno bez dovoljnog razumijevanja, te fragmentarno i neprimjenjivo u praksi.

Psihološke posljedice školskog neuspjeha mogu se očitovati u posljedicama psihološke naravi, a ono što često prati školski neuspjeh je poremećaj u razvoju učenikove ličnosti. Najčešći manifestni oblik jeste gubitak povjerenja u vlastite mogućnosti. Zbog čestog doživljavanja neuspjeha narušava se pozitivna slika o sebi i postepeno se izgrađuje uvjerenje o manjoj vrijednosti u odnosu na ostale učenike. Iz dana u dan ovi učenici dobijaju dokaze o vlastitoj nekompetentnosti da riješe postavljene zadatke. Procjena njihovih postupaka često je neprekinuti niz negativnih potkrepljenja, a konačna posljedica jeste osjećaj manje vrijednosti. Postojanje osjećaja manje vrijednosti zaustavlja proces učenikova učenja, a u nekim slučajevima može ga i posve zaustaviti. Problem otuđivanja od škole i učenja jeste samo posljedica neuspjeha u školi. Iako ne polaze svi sa istom radošću u prvi razred, gotovo svi učenici imaju pozitivan stav prema školi i učenju na početku školovanja. Učenici u školu u najvećem broju dolaze sa željom da uče. Zbog neuspjeha se počinje mijenjati odnos prema školi. Neuspjeh se doživljava kao nesklad između očekivanog i stvarnog, tako da škola postaje mjesto gdje se doživljava neugodnost. Boravak u školi smatra se sudbinom koja se ne može izbjegći. Učenik se s osjećajem otuđenosti povlači u sebe, isključuje se iz života razrednog kolektiviteta, postaje nepovjerljiv, a nerijetko se ove posljedice manifestuju u agresivnosti, buntovništvu i drugim poremećajima ponašanja. Psihološko otuđivanje od škole umanjuje izglede da će školovanje biti uspješno, jer učenik prestaje lično sudjelovati u nastavi, te se isključuje iz procesa učenja. Neuspjeh u školi otvara nova područja teškoća koja se reflektiraju na teškoće vezane za porodicu i status u društvu. Neka djeca naizgled potpuno mirno prihvataju lošu ocjenu i neuspjeh. To se događa kada dijete pokušavajući nešto učiniti duže vrijeme doživljava samo neuspjeh. Nakon nekog vremena dijete će zaključiti da se ne isplati truditi, jer je rezultat uvijek isti. Različiti su načini na koje se djeca suočavaju sa stresom, a ovise o situaciji, o osobi, te o načinu na koji osoba opaža situaciju. Najčešća reakcija djece na stres je ljutnja, plakanje i slične emocionalne reakcije, koje, ukoliko traju kratko, ne treba sprečavati. Treba pokazati djetetu da razumijemo kako se osjeća. Postoje i djeca koja izbjegavaju suočavanje sa neuspjehom i bježe u svijet mašte. Njihovi roditelji obično pridaju preveliku važnost djetetovom uspjehu u školi, a zanemaruju djetetove druge kvalitete i vrijednosti. Najuspješnija i najbolja reakcija na lošu ocjenu je učenje. Učenje je

jedini način da se loša ocjena ispravi. Važno je da dijete vjeruje da se sve može naučiti ako se uloži dovoljno truda.

Socijalne implikacije i školski neuspjeh imaju manifestne oblike u ponašanju. Najdrastičnija socijalna posljedica školskog neuspjeha koji ima dubok psihološki korijen jeste napuštanje škole. Napuštanje škole predstavlja najdrastičniji rezultat neefikasne pomoći, a pomoć je trebala pružiti škola zajedno sa roditeljima.

IV. ZNAČAJ SARADNJE PORODICE I ŠKOLE KAO FAKTORA PREVENCIJE NEUSPJEHA UČENIKA

1. Saradnja porodice i škole

Kvaliteta partnerskih odnosa između porodice i škole ima veliki značaj za djetetov uspjeh u školi. Stručnjaci različitih profila dokazuju da bolja saradnja roditelja i škole ima za posljedicu bolji školski uspjeh djeteta. Brojna istraživanja pokazala su da su socio-demografske karakteristike porodice, poput socio-ekonomskog statusa, strukture porodice, razvoda, karakteristika majke, veličine porodice i karakteristika susjedstva, direktno i indirektno povezane s akademskim postignućem učenika (Šimić 2010: 32).

Ovisno o vrsti i načinu na koji se pojedino istraživanje provodilo, rezultati su različiti. No, ono što je svim provedenim istraživanjima zajedničko jeste što su unatoč različitim varijablama korištenim u modelima istraživanja našla poveznicu između socio-ekonomskog statusa porodice i njihovog utjecaja na uspjeh učenika. Isto tako, sva istraživanja dokazala su postojanu vezu između porodičnog i školskog odgoja i njezin utjecaj na obrazovanje i uspjeh učenika.

Kroz porodičnu prizmu prelамaju se tradicionalno i moderno, autoritet i sloboda, individualno i društveno, osjećaj i razum, priroda i kultura. Zbog toga se moramo vratiti porodici, vratiti joj njene funkcije, kako bismo imali odgoj po mjeri čovjeka. Bez porodice možemo formirati stručnjaka, vrsnog eksperta, ali ne i čovjeka. Zbog toga se porodica i škola moraju tješnje povezivati, čvrsto integrisati, odnosno prožimati, kako bi porodica bila u službi škole, a škola u službi porodice. Ciljevi i zadaci su im isti i nijedan od ova dva odgojna subjekta ne smije ostajati po strani u izgrađivanju novog obrazovnog sistema. Bez porodice i njenog odgojnog sudjelovanja u obrazovnom procesu ne može se izgrađivati nova kultura i novi odgojno-obrazovani sistem (Brkić 1990: 11). Uz pomoć škole i porodice učenici trebaju odrasti u ljude koji će se moći kontrolirati, samostalno organizirati porodični život i biti korisni radnici i dobri ljudi.

Saradnja porodice i škole treba se ostvarivati od trenutka kada dijete postane polaznik obrazovne ustanove, a nadalje da se produbljuje i doprinese adekvatnom ispunjavanju odgojno-obrazovnih zadataka. Odgoj i obrazovanje briga su i porodice i škole. Bez njihovog

zajedničkog zalaganja javit će se propusti u postizanju odgojno-obrazovnih i nastavnih ciljeva i zadataka. Sve ono što porodica podstiče i razvija škola treba produbljivati, a sve ono što se u školi razvija porodica treba podsticati. Da bi saradnja bila efikasna, mora se prvo odrediti njen cilj. Porodica i škola trebaju zajednički planirati i ostvarivati saradnju. Škola kao stručno i pedagoško tijelo treba biti inicijator te saradnje. Njena funkcija sastoji se u upoznavanju roditelja s odgojnim ciljevima i obrazovnim zadacima škole, kao i metodama porodičnog odgoja. Saradnju s roditeljima škola treba koristći za upoznavanje ekonomskih, socijalnih i kulturnih priika sredine u kojoj učenici žive, te je tako moguće preventivno djelovati na neuspjeh u školi i izbjegći njegove višestruke posljedice.

Neki roditelji žele prenijeti dio svoje odgovornosti za odgoj djece na društvo, okrivljuju školu ako dijete slabo uči, ne osiguravaju mu radno mjesto u kući i druge uvjete neophodne za samostalan rad, ne nalaze uvijek prihvatljiv način podsticaja za rad, nerijetko i strogo kažnjavaju djecu za neuspjeh. Dakle, neophodno je učiniti ozbiljne napore kako bi porodica uspješnije vršila svoju odgojno-obrazovnu funkciju, osigurati različite vrste pomoći kako bi svaka porodica prevazišla poteškoće i probleme koje remete njeno funkcioniranje.

Škola kao institucija pored poznavanja učenika treba upoznati i porodicu iz koje on dolazi, porodične uvjete i odnose u porodici, kao i odnose prema djetetu. Ako porodica na adekvatan način vrši svoju odgojnu funkciju, mogućnost za eliminisanje negativnih socijalnih utjecaja je velika. Potrebna je stalna informativna veza između ova dva činioča kako bi se ostvarilo jedinstvo odgojnog djelovanja, što direktno preventivno djeluje na pojavu neuspjeha (Mandie 1980: 54-57). Ovaj posao prepusta se odjeljenskom starješini, a po potrebi se uključuje i stručna služba. Od porodice, tj. njenih članova, očekuje se da prihvate saradnju i da školu vide kao instituciju koja će uvijek izići u susret i koja je spremna uvijek pružiti pomoć. Upoznavanje učenika i praćenje njihovog razvoja može se shvatiti u cilju registrovanja razvojnih promjena, a te promjene su pod utjecajem odgojno-obrazovnih ciljeva i zadataka. S jedne strane, podsticanje na ispoljavanje kreativnosti, razvoj interesovanja, istraživačke i otkrivačke sposobnosti, kao i motivacija za rad, a s druge strane, prevencija neuspjeha, anksioznosti i društveno neprihvatljivih oblika ponašanja pojačava i povećava potrebu za saradnjom. Roditelji trebaju školu ugraditi u sferu svojih interesovanja, trebaju postati svjesni uloge koju škola ima u odgoju i obrazovanju njihove djece. Nisu svi roditelji zainteresovani za zajedničko djelovanje u smjeru odgoja i obrazovanja, jer smatraju da je to zadatak škole, a često i previše očekuju jedni od drugih. Škola i porodica funkcionišu u smjeru podsticanja, organizacije i ostvarenja potpune saradnje, kao i u smjeru njene evaluacije, prateći razvoj

učenika, njegova postignuća, kao i pojavu teškoća koje treba otkloniti. Porodični odgoj zajedno sa školskim odgojem doprinosi izgrađivanju skladne i cjelovite ličnosti. Porodični odgoj pruža osnove za sve sadržaje koji doprinose izgrađivanju slobodne, samostalne, svestrane, skladne i stvaralačke ličnosti. Tu se izgrađuje multikulturalizam, multireligioznost, suživot s drugim narodima. Isto tako, mladi se pripremaju za profesionalni život i rad, kao i brak i porodični život (Stevanović 2000: 41).

Školu moramo shvatiti kao zajednicu nastavnika, učenika i roditelja gdje je učenik u osnovici "trokuta". Gdje toga nema, nema ni potpune realizacije odgojno-obrazovne uloge. Neophodno je da sve tri ove komponente sudjeluju u odgoju i obrazovanju (Bošnjak 1999: 70).

Za dječiji obrazovni napredak od velikog je značaja zajednički rad porodice i škole, koje obavljaju svoje funkcije i zadatke.

1.1. Funkcije i zadaci porodice

U brojnim sociološkim analizama koje se bave pitanjima porodice ona je definisana kao: "kolijevka čovječanstva", "veza biološkog i socijalnog", "dio društvenoga sustava", "primarna društvena zajednica", "prvobitna jezgra društva". Ušakin (2004) definira porodicu kao način organizacije života, a moskovski sociolog A. I. Antonov kao zajednicu ljudi koja je povezana brakom, roditeljstvom i srodstvom na osnovi zajedničkog kućanstva i (ili) proizvodnje, koja vrši reproduktivnu funkciju stanovništva i socijalizaciju djece, a također i uzdržavanje (potporu u životu) članova porodice (prema: Ušakin 2004).

Porodica kao socijalna pojava pretrpjela je i danas trpi mnoštvo promjena. Tokom evolucije porodice (razvojna i društvena evolucija), bez obzira na izmjene u njenoj konfiguraciji, nje problem je i dalje aktuelan. Kao i uz brak, i uz porodicu se vezuju norme, propisi, prava i obaveze, koji imaju, s jedne strane, pravni karakter, a s druge, moralni, odnosno onaj koji se regulira običajima i tradicijom zajednice. "Zajednički dom, bez kojeg ne postoji porodica, simbolizira princip zajedničkog življenja članova i zajedništva koje se ostvaruje" (Golubović 1981: 60). Bez zajedničkoga prostora nema zajedništva, a prostor mora biti blizak svima koji tvore porodicu. Osnovni društveni smisao porodice od najranijeg do najnovijeg vremena jeste onaj biološki i edukativni. Porodica je, međutim, i mjesto u kojem su međuljudski odnosi najintenzivniji i najbogatiji, najbolje okruženje za djetetov rast i razvoj, ali i matica koja čini brigu o svim ostalim članovima što sačinjavaju porodicu (Majstorović 2007; Ilišin 2013).

Porodica je odgojna zajednica roditelja i djece, zasnovana na emocijama ljubavi i privlačenja, a karakterizirana zajedničkim stanovanjem i ekonomskom kooperacijom članova. Bila je i ostala primarna zajednica u kojoj se razvija ličnost djeteta, emotivna zajednica čiji je zadatak da osigura optimalne uvjete za pravilan fizički i psihički razvitak djeteta te njegovu pripremu za život u društvenoj zajednici (Maleš 1988). U historijskom razvoju porodice njen edukativna funkcija nije bila uvijek istog intenziteta, što nije samo ovisilo o njoj, nego i o okolnostima, karakteru i strukturi društvenih odnosa u kojima se nalazila i razvijala. Danas su se funkcije porodice promijenile, ali je ona i dalje ostala važna društvena institucija koja ima veliku ulogu u životu svakog pojedinca i u svakom društvenom sistemu.

Iz složenosti same prirode i funkcije koju porodica ima, kako u društvu tako i u samom čovjekovom razvoju, prirodno je da su se pojavile mnoge teorije i istraživanja kako bi se porodica i njeni historiji razumjele, te se spoznalo čovjekovo nastajanje i postojanje. Većina istraživača polazi od bioloških funkcija porodice, njene trajnosti i postojanosti kroz historiju kao organizovane društvene grupe, njene društveno-historijske uloge, jedinstvenosti funkcija, etape razvoja kroz historiju itd. Polazeći od tih osobnosti, pojedini sociolozi u globalnom smislu uspostavljaju klasifikaciju teorijskih pristupa u istraživanju porodice. Najčešće ih svrstavaju u historijsko-institucionalne, strukturalno-funkcionalne i interakcionalno-simboličke koncepcije istraživanja. Svaka od ovih teorijskih orientacija ima svoje specifičnosti, a sve zajedno predstavljaju teorijsko-empirijsku koncepciju porodice (www.psihologija.autentik.net).

- Historijsko-institucionalna teorija polazi od evolucionalne ili institucionalne koncepcije porodice. Evolucionalna teorija poima porodicu kao historijsku tekvinu. Ona nastoji definirati historijske tipove porodice. Pritom polazi od spoznaja do kojih su došle druge društvene nauke, npr. etnologija, antropologija, etnografija, nauka o jeziku, arheologija itd. Za svoj predmet proučavanja uzima historijske tipove i stepene razvoja porodice od najranijih oblika do modernog, industrijskog duštva. Nastoji odgovoriti na pitanje je li porodica stara koliko i ljudsko društvo (www.psihologija.autentik.net).
- Za strukturalno-funkcionalnu teoriju porodica je društvena grupa u okviru globalnog sistema i njegovih podsistema. Najznačajniji prestavnici i zagovornici ove teorije su Claude Lévi Strauss, B. Malinovski, G. P. Murdock i Talcott Parssons. Premda se po svojim analizama i rezultatima istraživanja ovi autori međusobno dosta razlikuju, oni u suštini imaju zajedničku polaznu osnovu. Ona se ogleda u poimanju porodice kao

osnovne društvene organizacije, njenoj uvjetovanosti društvenim pravilima, normama i vrijednostima, te funkcijama koje ima i za pojedinca i za društvo. U osnovi ove koncepcije jesu društvena funkcija porodice, društveni procesi i društveni odnosi. Funkcije podistema porodice su: brak, autoritet, ponašanje, sistem vrijednosti, pravila, vjerovanja, tradicija, kultura. Dakle, ovaj teorijski pristup nastoji ustanoviti funkcionalne veze između sistema i podistema u okviru porodice, ali i društva uopće (www.psihologija.autentik.net).

- Institucionalno-simbolički pristup predstavlja pokušaj tretiranja porodice kao osnovne društvene grupe sa svim njenim unutarnjim procesima i oblicima organizacije. Za osnovu svoje analize zagovornici ove teorije uzimaju jezik, simbole, uloge pojedinca u grupi itd. Dakle, ona promatra pojedinca i njegovo mjesto u grupi i otuda je bliska psihologiji i njenim gledištima. Meyer smatra kako novi institucionalizam vidi socijalno okruženje kao utjecajno na ponašanje, rad i ideje ljudi te grupe ljudi, zamišljajući ih kao ograničene, svršishodne i suverene aktere (Meyer 2007: 790). Socijalizacija je za ovu teoriju najvažnija funkcija porodice pomoću koje se uspostavlja identitet i integracija ličnosti i same grupe u društvo (www.psihologija.autentik.net).

Porodica kao društvena institucija ima svoje vlastite funkcije u društvu koje daju unutarnje opravdanje za njeno postojanje, a najvažnije su: reproduktivna, odgojna, funkcija društvenog položaja, ekonomska, te funkcija slobodnog vremena. Svako društvo mora imati i ima interes da se djeca rode u određenom broju i da budu odgojena tako da se bez velikih poteškoća mogu uključiti u cjelokupan društveni život zemlje. Odatle proizlazi i općenito prihvaćena norma, bar kao jasno naglašena tendencija da djeca budu rođena u porodici, da imaju oca i majku, koji će se od prvog trenutka osjećati obaveznim i odgovornim za odgoj djeteta. Za svako je društvo najvažnija, a ujedno i najteža funkcija porodice pravilan odgoj djece. Pritom roditelji ne preuzimaju samo dužnost da biološki održe na životu nemoćnu dječicu, da ih hrane i brinu se za njih. Briga za prehranu i za život djeteta postala je neodvojiva od pedagoškog i emotivnog utjecaja na dijete. Već samim rođenjem u porodici koja ima određeni društveni položaj uvjetovan je u većoj ili u manjoj mjeri i društveni položaj djeteta. Porodica bi kod djece trebala razviti smisao za ljubav, međusobno komuniciranje i humanizaciju odnosa, vladanje sobom i odgovorno ponašanje, trebala bi pripremiti dijete za brak i porodični život, trebala bi razviti želju za potomstvom i odgovornim roditeljstvom (Kišurek, Dušanić 2013). Odnosi koji nastaju unutar porodice u djetetu razvijaju emocije, prve spoznaje, dijete

formira osnovne navike, uči ponašanje i gradi etičke stavove. U porodici dijete postaje svjesno sebe, odnosno stječe prva socijalna iskustva. Djeca se odmah trebaju uključivati u porodične poslove i graditi sebe, bez obzira ima li porodica dobre ili loše socio-ekonomske prilike, jer ako ne cijene rad, neće cijeniti ni novac i na taj ga način neće moći dalje producirati. Porodica je dužna obavljati svoju društvenu ulogu i kao takva ispuniti određene uvjete kao što su: harmonični porodični odnosi, socijalne i pedagoške kvalitete, dobre ekonomske prilike te organizacija života (Rečić 2013: 21). Porodica organizuje dnevni ritam svih svojih članova, te uvodi određena pravila ponašanja. Isto tako, mora osigurati sve materijalne potrepštine poput odjeće, obuće i školskog pribora, ali i omogućiti djetetu različite izvanškolske aktivnosti koje se najčešće plaćaju, što može izazvati poteškoće ukoliko su roditelji slabijeg imovinskog statusa.

Stil roditeljstva utječe na dijete, na razvoj njegovih osobnosti i sposobnosti (Pehlić 2012: 108). Brojna su istraživanja pokazala pozitivnu povezanost autorativnog (demokratski dosljednog) stila roditeljstva i školskog uspjeha učenika (Dornbusch i sur. 1987; Mandara 2006; Seid i Mikre 2008; Spera 2005; Steinberg i sur. 1992). Kada roditelji pokazuju više prihvaćanja i kada manje koriste restiktivnu i agresivnu psihološku kontrolu, adolescenti imaju bolji školski uspjeh (Lakshmi i Arora 2006; Rohner 2010).

Osim odgojnog stila na oblikovanje djeteta svakako utječe i porodična atmosfera u kojoj dijete odrasta, finansijske mogućnosti roditelja koji djetetu omogućavaju (ili ne omogućavaju) sve potrebno za život. Osim toga, veliku pomoć porodici trebale bi predstavljati škola i druge odgojne institucije, ali i okolina u kojoj dijete boravi i ljudi u njoj.

1.2. Funkcije i zadaci škole kao odgojno-obrazovne ustanove

Osnovna škola obrazovna je ustanova u kojoj dijete upoznaje učitelje, stječe prve navike slušanja i učenja, upoznaje mnogobrojne svoje vršnjake, te se uči ponašati u društvu. Iz faze zaigranosti i bezbrižnosti dijete prvi put dobiva obavezu i odgovornost prema školi i kreće u svoju naobrazbu, a da pritom nije toga još u potpunosti svjesno.

Za djecu škola može biti mjesto ugode, zabave i igre ili mjesto prisile i dosade, ali svakako se definira kao mjesto učenja. Pod pojmom škola može se misliti na konkretnu zgradu u susjedstvu, vrstu škole ili na formu školskog obrazovanja (Vrcelj 2000: 23). Škola je mjesto

gdje prestaje igra i počinje obaveza, mjesto u kojem može istodobno biti i lijepo i naporno, mjesto gdje se može svašta naučiti, ali i gdje se mogu upoznati vršnjaci i vidjeti razni načini pristupa i rješavanja zadataka dobivenih od učitelja. U školi se odgoj vrši ocjenama, dok se u porodici to rješava razgovorima i kaznama ili nagradama.

Školu određuju brojne definicije koje ju određuju kao mjesto učenja, razvoja individue, pripreme mladih za budućnost, komunikacije, nasilnog ponašanja, ali i odgoja. Odgoj u školi treba omogućiti osamostaljivanje i razvoj osobnosti svakog učenika kao pojedinca, njegovo uspješno uklapanje u društvenu zajednicu te zrelost za odgovorno prihvaćanje i igranje određenih psihosocijalnih uloga (Rosić 2005: 211).

Iz navedenog se može zaključiti da su osnovne funkcije škole kao obrazovne ustanove sljedeće:

- 1) stjecanje znanja;
- 2) osamostaljivanje djeteta;
- 3) organizacija vremena;
- 4) prilagođavanje djeteta na različite situacije;
- 5) uključivanje djeteta u društvenu zajednicu kroz razne školske aktivnosti.

Dosadašnja istraživanja o utjecaju škole na uspjeh učenika pokazala su da škola organizacijom nastavnih aktivnosti djeluje na školski uspjeh učenika. Školski odgoj drugačiji je i moglo bi se reći teži i zahtjevniji nego porodični. Učitelji imaju prednost pred roditeljima što svaku aktivnost djeteta mogu mjeriti kroz ocjenu, te na taj način utjecati na dijete, potičući ga i motivirajući. Roditelji su emocionalno više vezani za dijete i ponekad možda ne pokazuju određenu dozu strogoće prema djetetu koja im je potrebna da bi dijete izvršilo neki zadatak ili naučilo potencijalnu lekciju. Stoga je i školski odgoj jednakovo važan kao i onaj porodični, jer i škola i porodica u velikoj mjeri, ali različito, utječu na razvoj i obrazovanje djeteta, na njegov uspjeh i budućnost. Ne treba umanjiti značaj uloge vršnjaka, psihofizičke osobine i motiviranost učenika.

1.2.1. Uloga vršnjaka u školskom uspjehu učenika

Dijete svojim odrastanjem pomalo širi krug ljudi koji direktno ili indirektno utječu na njegov razvoj. Tako se od djetetovih roditelja krug širi na braću i sestre, bake i djedove, rođake, vršnjake, komšije, sve do vrtića, škole i šire zajednice. Svi oni utječu na formiranje djeteta i njegovo odrastanje.

Uloga vršnjaka izuzetno je važna jer se djeca, a pogotovo mladi, poistovjećuju sa svojim vršnjacima u kojima nalaze i svoje uzore, stoga je bitno da to budu pozitivne moralne osobe koje će pružati dobar primjer. Bitno je kako je dijete prihvaćeno u razrednoj sredini, jer, ukoliko nailazi na odbijanje svojih drugova, to mu može stvarati poteškoće u savladavanju gradiva. Za osjećaj zadovoljstva i uspješnosti u školi važno je da djeca imaju kvalitetne vršnjačke odnose u razredu. Za omiljenost među drugom djecom i razvijanje uspješnih vršnjačkih odnosa bitne su socijalne vještine. Činjenica je da su učenici koji pohvaljuju druge učenike često omiljeni u razredu, bez obzira na njihove ocjene. I učenici koji pažljivo slušaju druge, koji su otvoreni u komunikaciji, znaju je početi i održati, koji su spremni pomoći drugim učenicima, koji su vedri, pokazuju entuzijazam i brigu za druge te su samopouzdani, lakše ostvaruju dobre vršnjačke odnose.

1.2.2. Psihofizičke osobine učenika

U istraživanju utjecaja socio-ekonomskih prilika porodice na uspjeh djece u školi kao vanjskom faktoru nikako ne smijemo zanemariti i unutrašnje faktore. Ovi se ostali mogu nadograditi i pripomoći, no unutarnji faktori su ti koji određuju smjer kojim će se dijete kretati. Stoga se može reći da je sam školski uspjeh ovisan o nizu učenikovih sposobnosti. Izdvojene su tri ključne osobine, i to sljedeće (Rečić 2003):

- 1) inteligencija (smatra se da su inteligentnija djeca veselija, aktivnija, te da postižu bolji uspjeh u školi, ali i da se lakše nose s neuspjehom i frustracijama);
- 2) radne navike (učenici koji uspiju ovladati radnim navikama zasigurno postižu i bolji školski uspjeh);
- 3) zdravlje učenika (veće ili manje zdravstvene smetnje kod djeteta mogu dovesti do poteškoća u učenju, a time i slabijeg školskog uspjeha).

Prema navedenim psihofizičkim osobinama učenika vidljivo je da ponekad postoje situacije i okolnosti na koje se ne može utjecati, koje su urođene ili su genetski uvjetovane. Prema tome, treba zajedno naći rješenje za eventualne probleme, utjecati na njih i iskoristiti ih kao prednosti.

1.2.3. Motiviranost učenika

Motivacija se najčešće definira kao stanje u kojem osoba ima unutarnje pobude izazvane nekim potrebama, porivima, težnjama, željama ili motivima na određeno ponašanje usmjereni prema postizanju nekog cilja (Pehlić 2012: 107). Motivacija je jedan od ključnih faktora uspjeha učenika, posebice zato što se ona provlači kroz sve ostale faktore koje utječu na uspjeh učenika. Ona čak može biti i u obitelji, ako roditelji imaju motivaciju s kojom utječu na dijete kako bi ono ostvarilo što bolji uspjeh. U školi, da bi se postigla motivacijska „klima,“ nastavnik treba usavršiti motivacijska sredstva i pružiti široke mogućnosti za zadovoljavanje interesa učenika (Vrcelj, 1996, str. 24). U društvu motivacija može biti djitetova želja za ravnopravnosću te jednakosti i ambicioznosti. Kod psihofizičkih osobina, svoje eventualne nedostatke ili slabosti dijete može upotrijebiti kao motiv za bolji uspjeh. Prema tome, kroz osobnu se motivaciju najviše može postići i napraviti. Motivacija u školi utječe na intenzitet učenja, zadržavanje informacija i, posljedično tome, na školski uspjeh. Uspješan učenik motiviran je iznutra.

V. PREVENTIVNI MEHANIZMI DJELOVANJA U SUZBIJANJU PROBLEMATIKE POVEZANOSTI SOCIO-EKONOMSKIH PRILIKA PORODICE I USPJEHA DJECE U ŠKOLI

1. Zakonodavni okvir BiH u službi zaštite porodice od socijalno-ekonomске nestabilnosti

Rezultati istraživanja o kauzalnoj vezi socio-ekonomskog statusa porodice i uspjeha djece u školi dali su sveobuhvatne rezultate koji ukazuju na direktnu korelaciju ovih pojmove. Zakonodavni okvir BiH prema ovom pitanju je sveobuhvatan, ali praktično neprimjenjiv ili relativno primjenjiv, s odrednicama neadekvatnosti i neblagovremenosti.

Socijalnu zaštitu u širem smislu u bh. zakonodavstvu reguliše 20 zakona, što na entitetskom, što na kantonalm nivou. Zakoni na entitetskom nivou regulišu pitanja iz oblasti socijalne zaštite na različite načine. Državni nivo gotovo da nema nikakve nadležnosti ni obaveza za osiguranje usklađenog i održivog sistema socijalne zaštite na nivou cijele BiH. U FBiH sistem socijalne zaštite uključuje preko 30 ministarstava i institucija.⁷ RS ima centralizirani i efikasniji sistem socijalne zaštite i ujednačenu zaštitu na nivou entiteta, u okviru četiri ministarstva⁸, a time i efikasniji sistem zaštite. Iako su davanja socijalno ugroženima generalno niža u RS-u, primjena zakona je direktna i ujednačena i ne dovodi do diskriminacije na teritorijalnoj osnovi, kako je to slučaj sa kantonima u FBiH. Veoma je važno da istaknemo zakone koji su u dodirnim tačkama s elementima koji utječu na socijalno-ekonomске prilike porodice u Federaciji Bosne i Hercegovine koji tretiraju ovo pitanje :

1. Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom FBiH (*Službene novine FBiH* 36/99, 54/04, 42/06);
2. Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom Kantona Sarajevo (*Službene novine* 16/02);

⁷ Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH i 10 kantonalnih ministarstava, Ministarstvo za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata FBiH, Ministarstvo raseljenih osoba i izbjeglica FBiH, Ministarstvo zdravstva FBiH i 10 kantonalnih ministarstava zdravstva, Zavod zdravstvenog osiguranja i reosiguranja FBiH i 10 kantonalnih zavoda/fondova, Zavod za penzijsko i invalidsko osiguranje FBiH, Federalni zavod za zapošljavanje i 10 kantonalnih zavoda za zapošljavanje, centri za socijalni rad – dva kantonalna (Sarajevski i Bosansko-podrinjski kanton) i 71 općinski centar.

⁸ Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite RS, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS, Ministarstvo za porodicu, omladinu i sport RS, Javni fond za dječiju zaštitu RS, Fond zdravstvenog osiguranja RS, Fond za penzijsko i invalidsko osiguranje RS, Zavod za zapošljavanje RS sa 6 regionalnih zavoda i opštinskim biroima za zapošljavanje, centri za socijalni rad (45 opštinskih centara).

3. Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica sa djecom (*Službene novine* 10/05, 2/06) itd.

Mnogo je faktora koji determiniraju sam položaj porodice u određenoj zemlji ili društvu, s obzirom da se istraživanje odnosi na Bosnu i Hercegovinu kao zemlju koja se nalazi u stanju izgradnje svojih pravnih temelja, institucionalno-organizacionog državnog aparata, te se bori protiv mnogih antidemokratskih determinanti. Prilike na terenu u kontekstu predmeta ovog istraživanja vrlo su nepovoljne. Naime, samo društvo je zasićeno siromaštvom i neegzistencijalnošću, visokim stepenom nezaposlenosti, korupcijom i nefunkcionalnim sistemom. To su samo neki od elemenata koji krase bosanskohercegovačko društvo, a ovakvo stanje plodno je tlo za nepovoljan socijalno-ekonomski status mnogih domaćinstava. Nerijetko je to jedan od fundamentalnih faktora koji određuju nivo obrazovanja mladih ljudi u Bosni i Hercegovini, s obzirom da troškovi školovanja iz godine u godinu bivaju sve veći.

Da bi se država izborila s visokim procentom društveno marginalizovanog stranovništva, dovedenim u takvo stanje mnogim socijalno-ekonomskim determinantama, nisu dovoljne jedna ili dvije izolovane politike, već, slobodno možemo reći, paket komplementarnih i sprovodivih politika i prijedloga reformi, odnosno potencijalnih rješenja gorućih pitanja koji su u posrednoj ili neposrednoj vezi sa socijalno-ekonomskim stanjem porodice.

S obzirom da je bh. politički sistem veoma kompleksan, prepun nepotizma i korupcije, danas roditelji moraju biti veoma istrajni u ostvarenju svojih prava i zaštita koje im država i Ustav BiH garantiraju, jer birokratski sistem ove zemlje definitivno je zamršen sam po sebi, radna mjesta nisu definirana, svako prebacuje nadležnost na drugoga, kako ne bi preuzeo odgovornost za pojedina rješenja.

2. Uloga nevladinih organizacija u pružanju pomoći socijalno-ekonomski nestabilnim porodicama u BiH

Uz državnom organizacionom apratu veliku ulogu mogu imati i nevladine organizacije, što bosanskohercegovačka praksa drži veoma uspješnim. Međunarodne organizacije veoma su organizovan i istrajan element koji funkcionira u pravcu suzbijanja ovog problema, a u Bosni i Hercegovini prisutne su mnoge od njih, poput onih najistaknutijih i međunarodno

najpriznatijih – UNDP, USAID, UNICEF⁹ i sl. Važnost djelovanja ovih organizacija jeste velika usredsređenost na mlade, odnosno njihovo obrazovanje i siguran razvoj i napredak. Direktно djeluju protiv socijalne nestabilnosti porodice.

3. Međunarodni pravni okvir koji se bavi pitanjem socijalno-ekonomiske (ne)stabilnosti porodica

Na samom početku naglasak ćemo staviti na dugotrajno i nužno prisustvo međunarodnih subjekata u BiH radi poboljšanja socijalne politike i socijalnih prilika, što govori o težini „slučaja“ kao što je Bosna i Hercegovina. BiH kao potencijalna kandidatkinja za članstvo u EU potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju u junu 2008. godine, kao zemlja koja dugoročno teži ostvarenju evropskih standarda i vrijednosti, preuzeila je obavezu da usaglasi svoje pravne standarde s evropskim u mnogim aspektima, pa i u oblasti socijalne politike. Odmah treba reći da se radi o tzv. "mehkim" usmjeravajućim pravnim normama, koje sistemi država nakon ratificiranja trebaju pretvoriti u pozitivne pravne propise koji će se primjenjivati u evropskim zemljama. Međutim, za male, ali i za tranzicijske, postsocijalističke zemlje i pored ratificiranja od velike je važnosti da slijede smjernice međunarodnih, posebno evropskih socijalnih dokumenata, kao i trendove evropske prakse. Kao članica UN-a i Vijeća Evrope (od 2002. godine), BiH je ratificirala brojne međunarodne dokumente koji su važni za zakonsku regulativu problema socijalne nestabilnosti i nejednakosti u bh. društvu.

Ključni dokument UN-a o socijalnoj zaštiti svih ljudi i ostvarenju njihovih ljudskih prava je:

- Opća deklaracija o ljudskim pravima, usvojena 1948. godine
- Deklaracija o pravima djeteta iz 1959. godine
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR)
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR)
- Evropska konvencija o ljudskim pravima i temeljnim slobodama
- Evropska socijalna povelja

⁹ Ministarstvo vanjskih poslova BiH, Međunarodne organizacije u BiH, 2015, dostupno na: http://mvp.gov.ba/ambasade_konzulati_misije/međunarodne_organizacije_u_bih/Default.aspx pristup: 3. 2. 2015.

Kao što vidimo mnogo je međunarodnih dokumenata koji interpretiraju i štite ovo pitanje, a Bosna i Hercegovina je ratificirala veliki broj njih, a neke od najvažnijih smo već istakli. Međunarodno prisustvo u BiH na ovom planu aludira na komplikovanu i lošu sliku BiH u pogledu socijalnih nejednakosti i porodične nestabilnosti kao rezultante prethodnog.

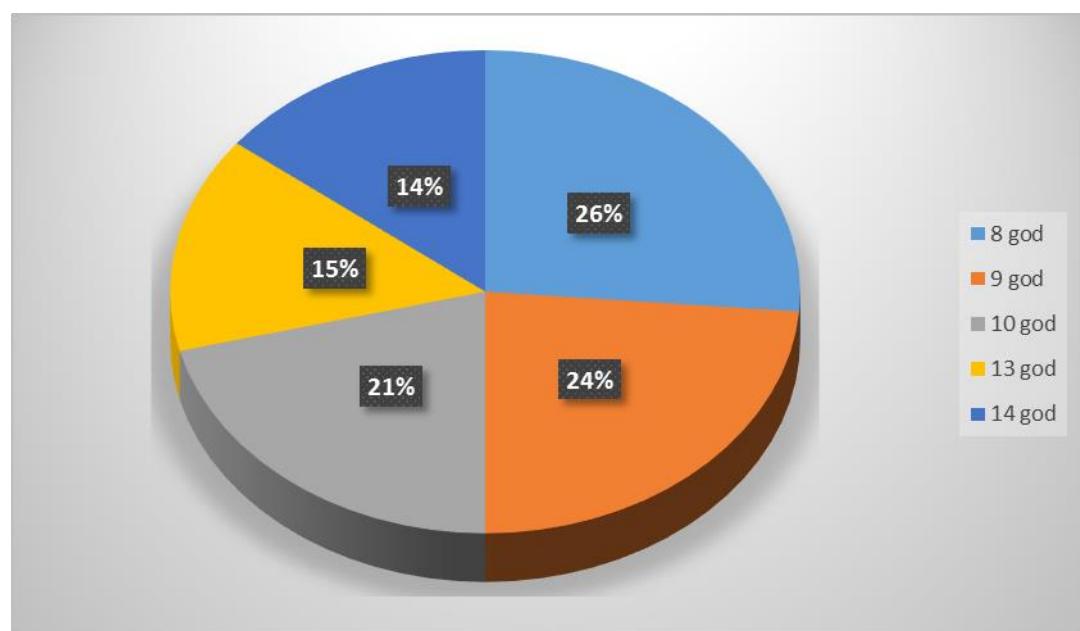
VI. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Rezultati istraživanja dobijeni iz anketnog upitnika

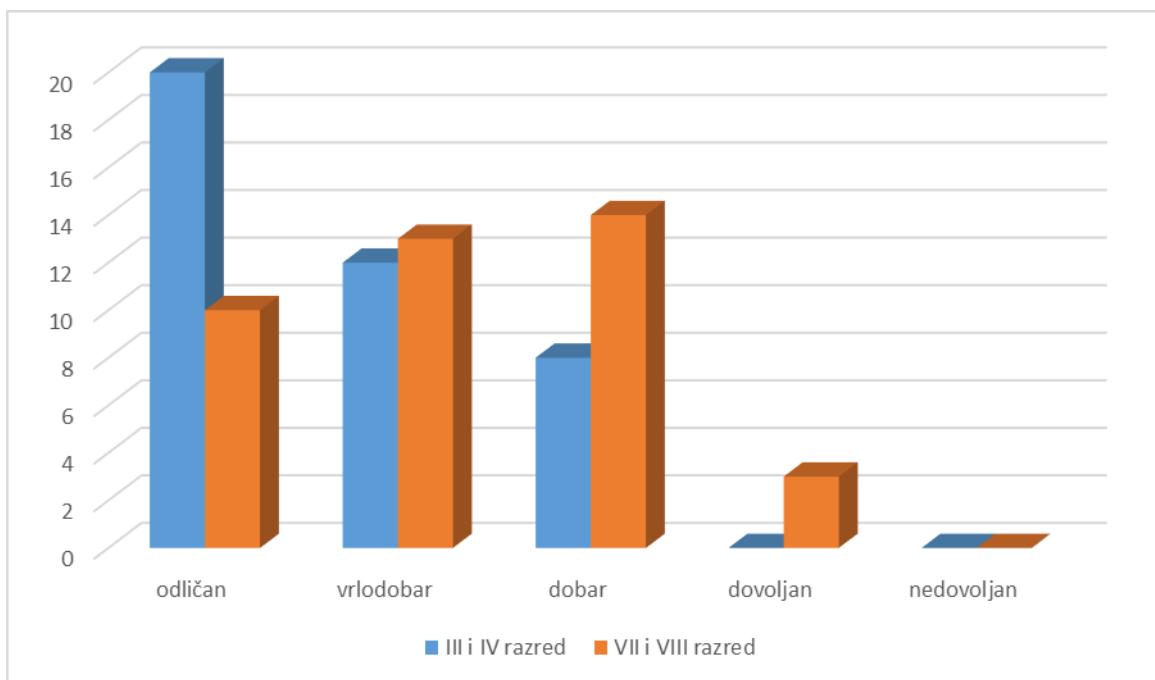
Kao što je napomenuto na početku ovim istraživanjem su obuhvaćena djeca i njihove porodice, nastavnici, socijalni radnik, pedagog i psiholog OŠ „Zahid Baručija“, koja se nalazi na području općine Vogošća. Vrijeme pokriveno istraživanjem obuhvata analizu i interpretaciju dešavanja u vezi sa ovom tematikom za period od septembra do novembra 2015. godine.

Provedeno istraživanje izvršeno je na uzorku od 60 roditelja, 25 stručna saradnika i 80 učenika III, IV, VII i VIII razreda što je omogućilo donošenje određenog zaključka o utjecaju socio-ekonomskih prilika porodice na uspjeh djece u školi. Za potrebe ovog rada kreiran je anketni upitnik. Njihova razmatranja i rezultati bit će detaljnije prikazani kroz grafikone.

Grafikon 1. Starosna dob učenika obuhvaćenih anketom

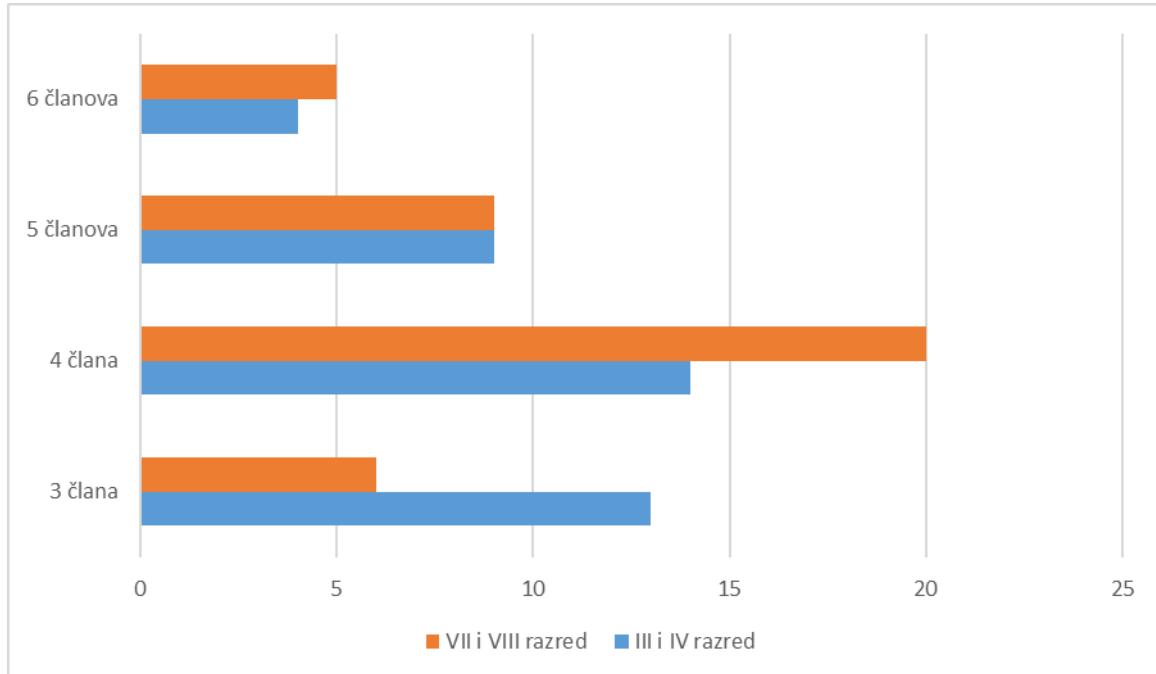

Grafikon 2. Opći uspjeh učenika III, IV, VII i VIII razreda

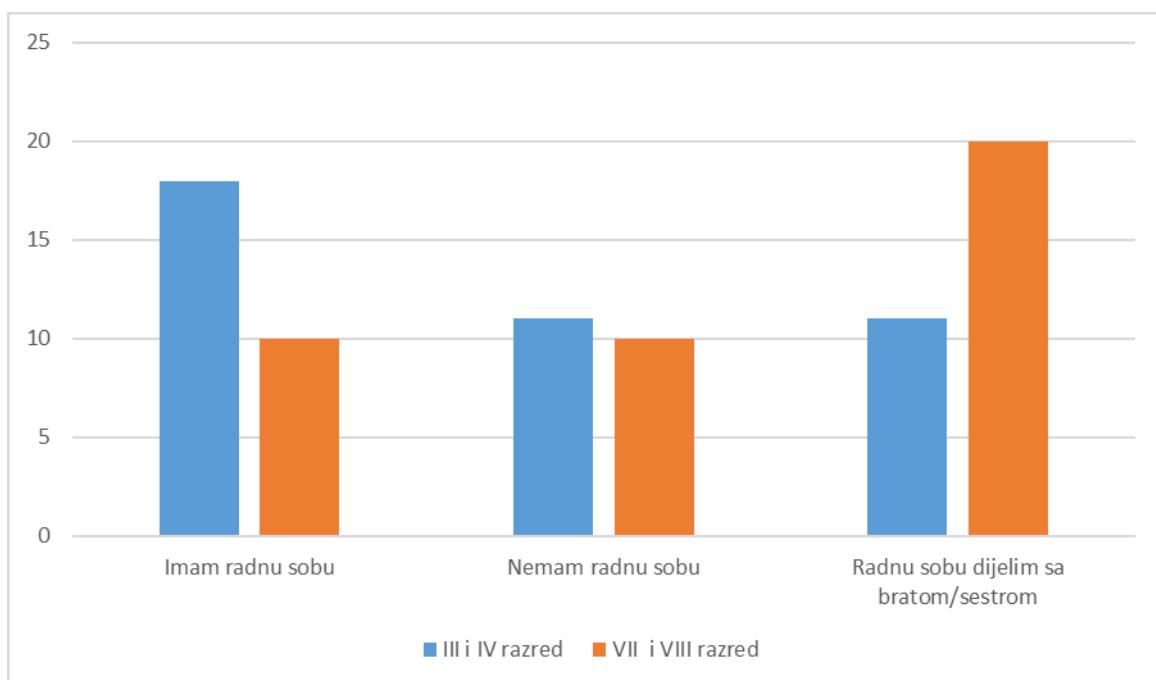
Na osnovu grafikona primjećuje se da bolje rezultate i opći uspjeh u školi imaju učenici III i IV razreda. Kod učenika nižih razreda veća je zastupljenost odličnog uspjeha, a ne postoji nedovoljan ili dovoljan uspjeh. Kada su u pitanju stariji razredi, najveći procenat odnosi se na dobar uspjeh.

Grafikon 3. Broj članova u domaćinstvu anketiranih učenika

Sa datog dijagrama primjetno je da je broj članova u domaćinstvima učenika III i IV razreda manji, što potvrđuje činjenicu da se radi o mlađim bračnim parovima koji imaju jedno ili dvoje djece.

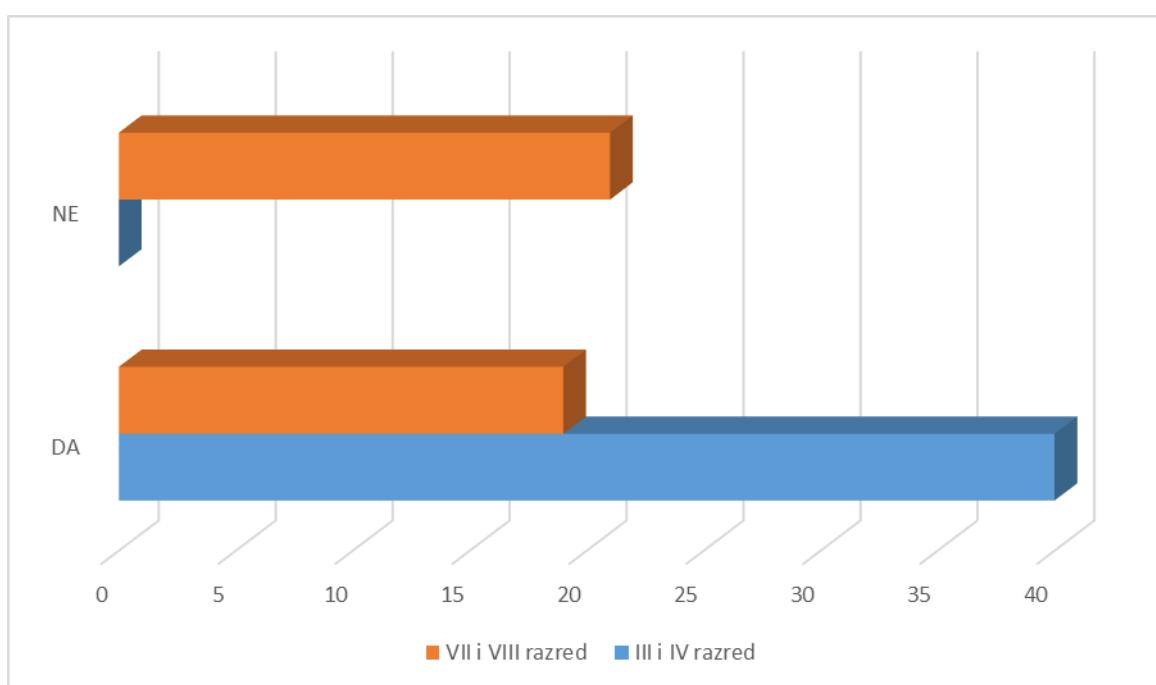
Grafikon 4. Rezultati ispitanika o radnom prostoru

Ambijent u kojem dijete živi ima velikog značaja za njegov intelektualni razvoj, a posebno je za učenike važno da imaju prikladan prostor za učenje i odgovarajuću atmosferu za učenje. Radni prostor je jedan od bitnih faktora koji utječu na sposobnost učenika da pažljivo i bez prekidanja posvećuju pažnju svojim radnim zadacima.

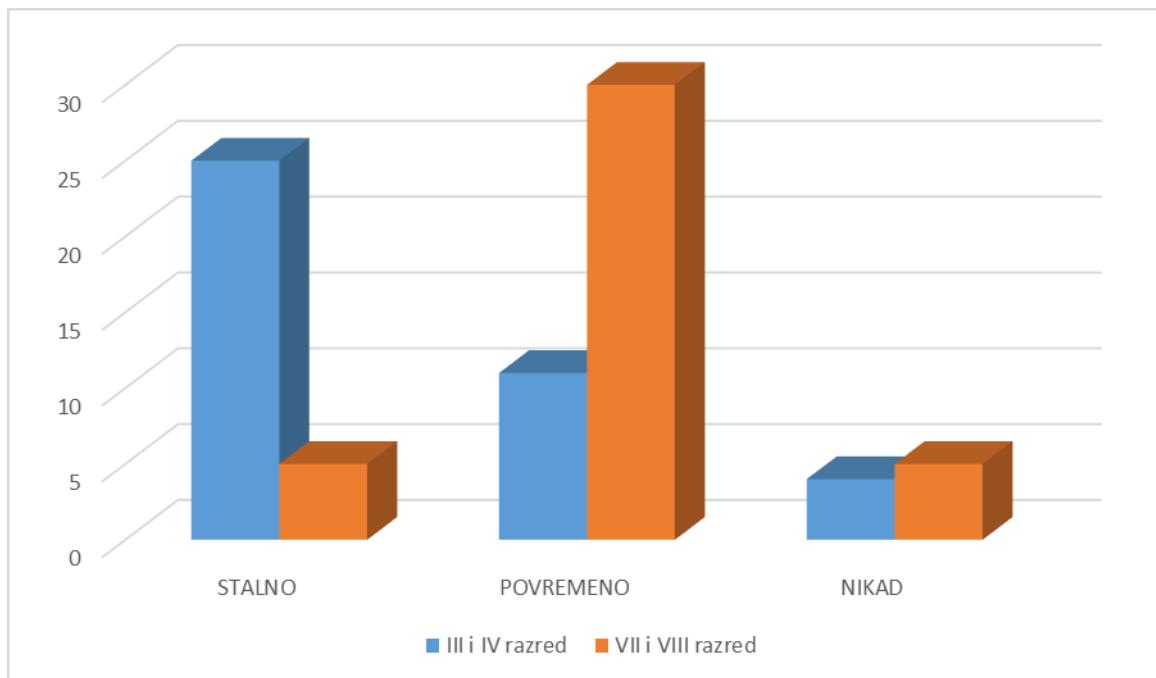
Na osnovu datog grafikona može se zaključiti da učenici u velikoj mjeri imaju dobre i kvalitetne uvjete za rad. Vidljivo je da učenici starijih razreda u najvećem procentu dijele radni prostor sa bratom ili sestrom.

Grafikon 5. Rezultati ispitanika o posjedovanju knjiga i pribora za školu

Na osnovu datog grafikona može se primijetiti da učenici mlađih razreda posjeduju sav pribor i nastavni materijal za kvalitetno praćenje nastave. Na osnovu dobijenih rezultata primjećuje se kako učenici starijih razreda ne mare previše za posjedovanjem knjiga i pribora.

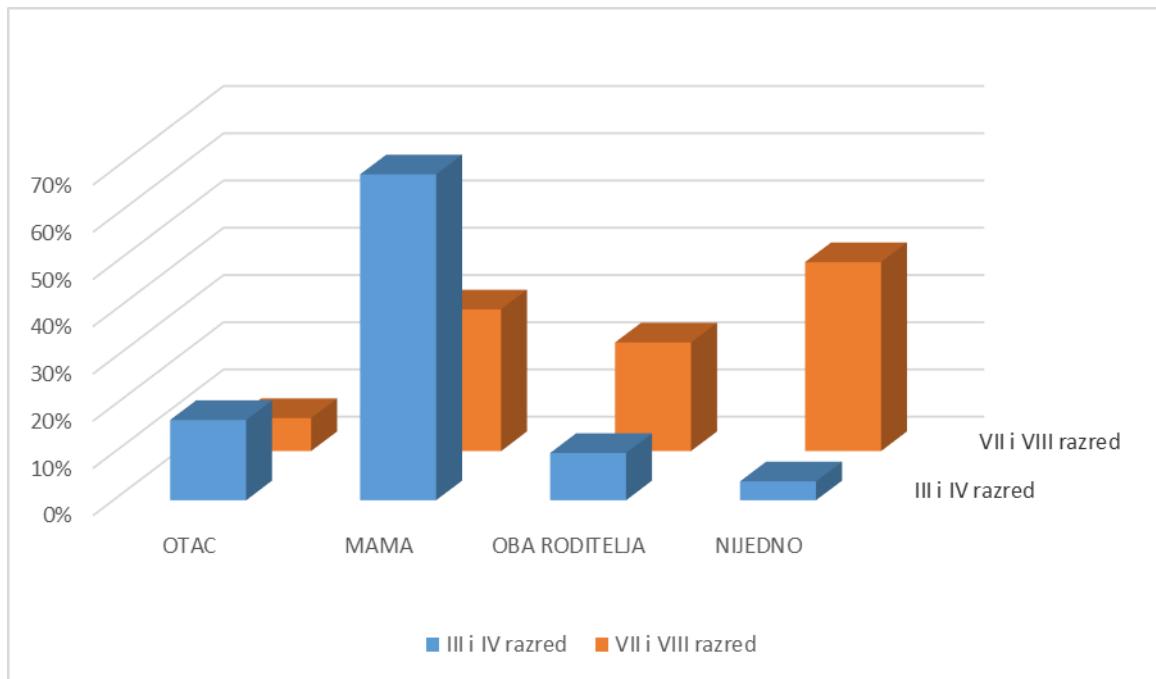
Grafikon 6. Rezultati ispitanika o pomoći roditelja pri učenju

Na osnovu dobijenih odgovora prikazanih grafikonom može se potvrditi činjenica da roditelji više pomažu mlađim učenicima jer im je pomoć više i potrebna. Izuzetak su učenici kojima pomoć gotovo nije ni potrebna. Što se tiče starijih učenika, najveći procenat se odnosi na pomoć koja im je potrebna povremeno.

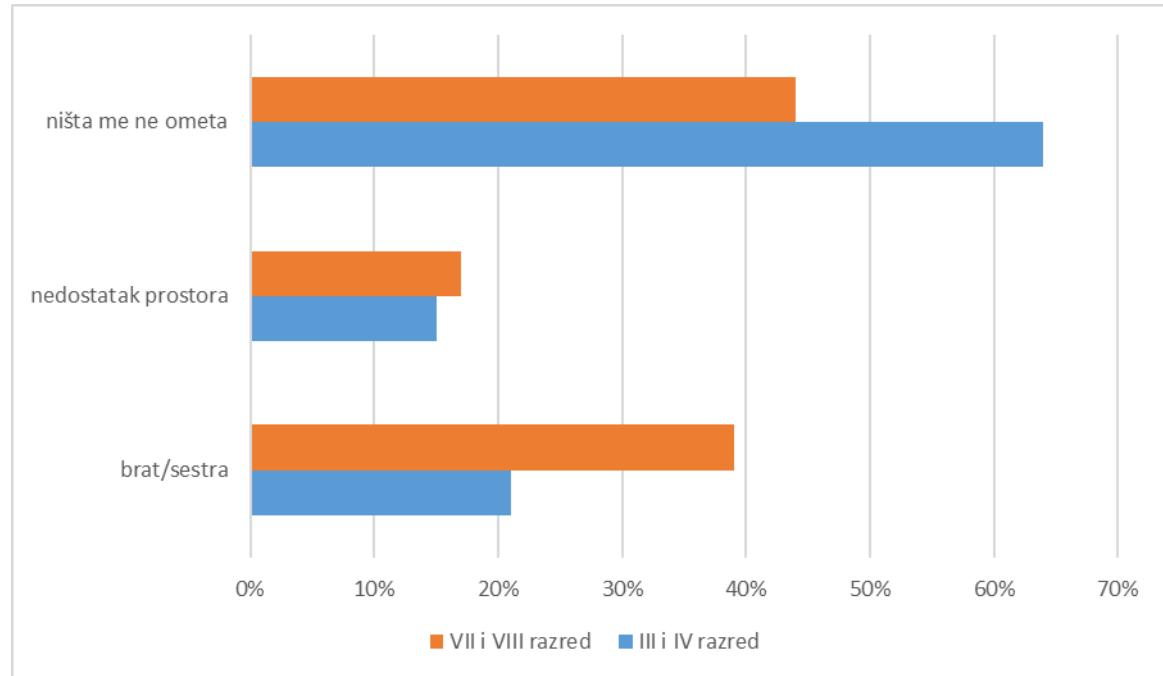
Roditelji trebaju u skladu sa uzrastom prepuštati djetetu odgovornost za školu. Pomoć roditelja može imati pozitivno i negativno djelovanje. Pozitivno djelovanje ogleda se u tome da roditelji pružaju pomoć u mjeri koja je neophodna, dok negativno djelovanje podrazumijeva da dijete postaje pasivno i da domaću zadaću rade roditelji.

Grafikon 7. Rezultati ispitanika o pažnji koju roditelji posvećuju učenicima pri savladavanju nastavnog gradiva

Na osnovu prikazanog grafikona primjetno je da najviše pažnje i pomoći oko učenja i savladavanja nastavnog gradiva učenicima pruža majka, pogotovo učenicima nižih razreda. Učenici starijih razreda imaju manje pažnje, jer su oba roditelja ili zaposlena ili sa mnogo manje pažnje prate savjete roditelja.

Grafikon 8. Osobe, pojave i stvari koje najviše utječu na koncentraciju prilikom učenja

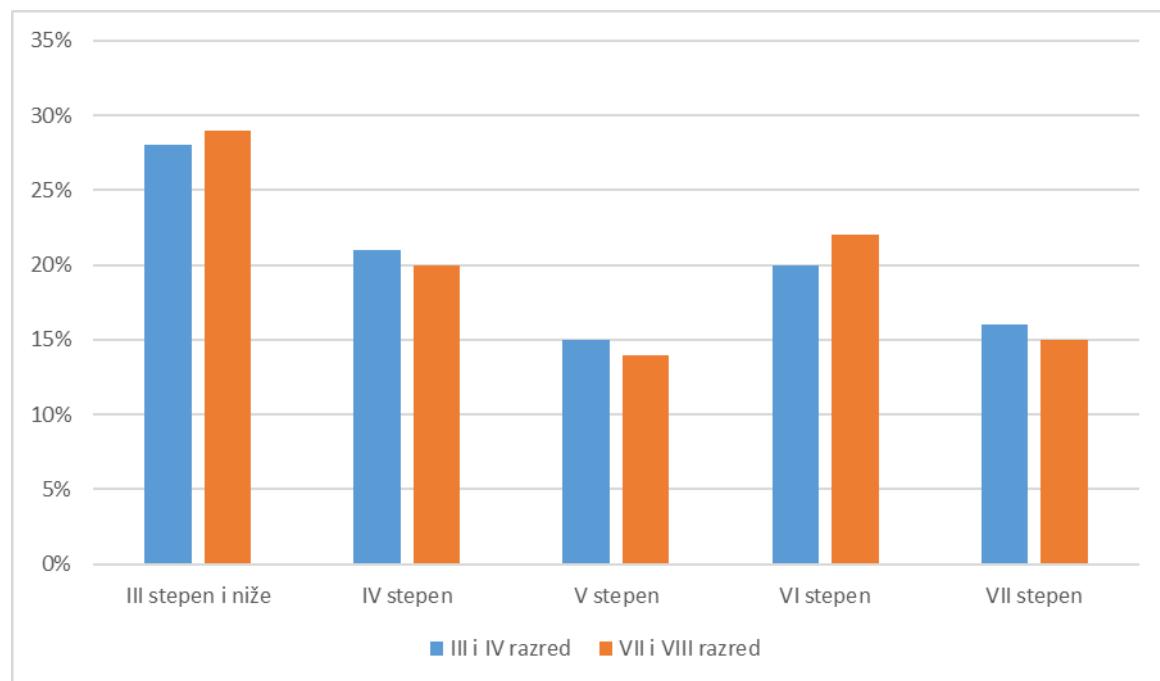

Na osnovu dobijenih odgovora iz ankete primjećuje se da mlađim učenicima gotovo ništa ne smeta, osim braće ili sestara koji im remete mir za učenje. Kod starijih učenika to nije slučaj, jer njima više smetaju svi navedeni faktori.

Rezultati istraživanja dobijeni iz anketnog upitnika za roditelje

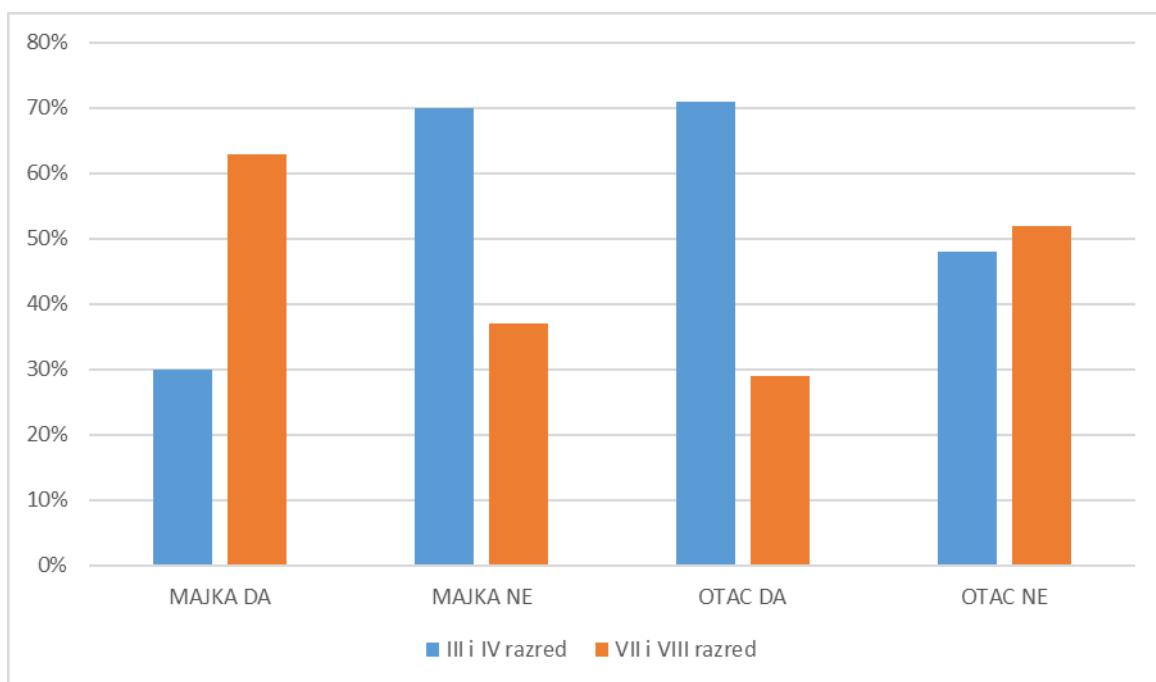
Za potrebe ovog rada kreiran je i anketni upitnik za roditelje kako bi se sagledali stavovi i mišljenja roditelja o utjecaju socio-ekonomskog statusa na školski rezultat njihove djece, te u kojoj mjeri njihov socio-ekonomski status utječe na uspjeh djece u školi.

Grafikon 9. Stepen stručne spreme anketiranih roditelja

Na osnovu prikazanog grafikona vidi se približni nivo obrazovanja kod djece i nižih i starijih roditelja. Posmatrajući grafikon generalno se može primijetiti da ima najviše roditelja sa završenom SSS.

Grafikon 10. Zaposlenost majki i očeva

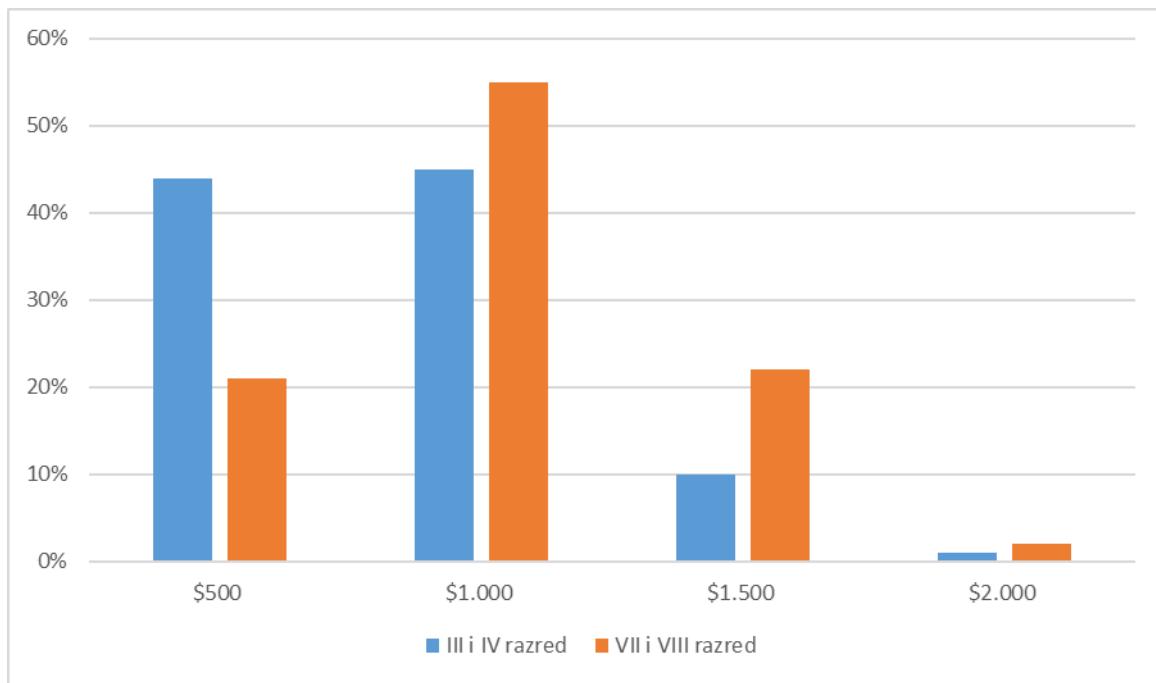

Na osnovu prikazanog grafikona o radnom statusu majke, vidljivo je da se procenat žena koje ne rade smanjuje s odraštanjem djece. Izvodi se zaključak da su majke više vezane za odgajanje djece i brigu o djeci u periodu nižih razreda, pa samim time je i procenat zaposlenih majki manji. S obzirom da je to period kada su djeca još nezrela, majke se odlučuju ostati kod kuće.

Što se tiče zaposlenosti očeva, na ovom grafikonu vidi se da je više očeva u radnom odnosu i to kod nižih razreda, na osnovu čega se može reći da se oni brinu za ostvarivanje prihoda u domaćinstvu.

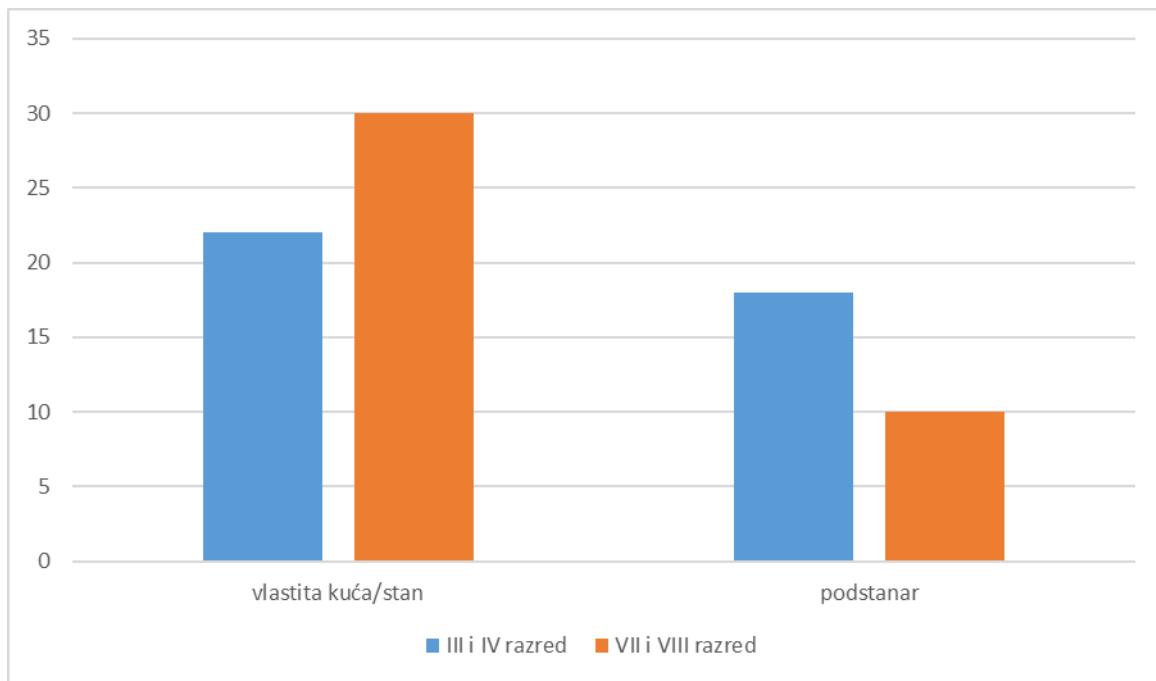
Analizirajući grafikon koji se odnose na radni status roditelja, možemo izvesti opći zaključak da su kod učenika VII i VIII razreda najčešće zaposlena oba roditelja. To znači da su stariji učenici veći dio dana sami kod kuće, raspoređujući svoje slobodno vrijeme bez nadzora roditelja. Sudeći po rezultatima iz ankete namijenjene njima, najveći broj te djece najmanje vremena provodi u učenju.

Grafikon 11. Mjesečni prihodi anketiranih roditelja

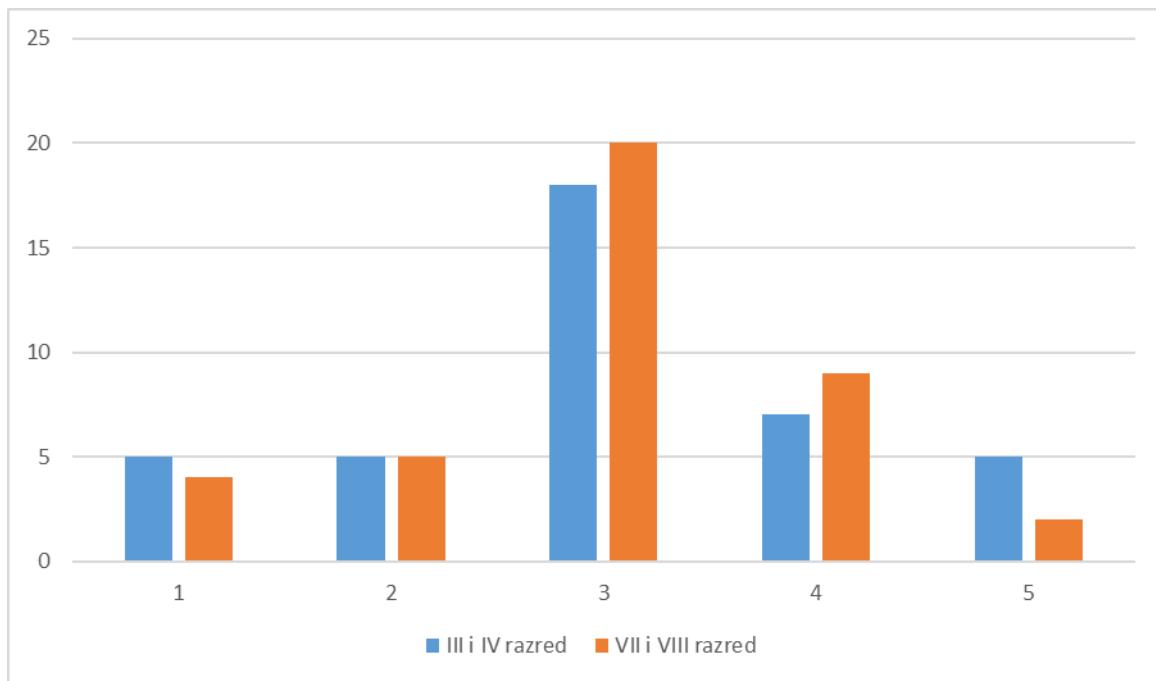
Na osnovu prikazanog grafikona, primijeti se nešto veći mjesečni prihod kod roditelja učenika VII i VIII razreda s obzirom da su češće zaposlena oba roditelja. S druge strane, ako uzmemos u obzir činjenicu da je kod učenika nižih razreda manje članova u domaćinstvu, možemo reći da je materijalni status sličan. Međutim, raspored ostvarenih prihoda treba problematizirati, te se postavlja pitanje koliko takvi prihodi mogu zadovoljiti životne potrebe članova domaćinstva.

Grafikon 12. Rezultati stambenog pitanja učesnika ankete

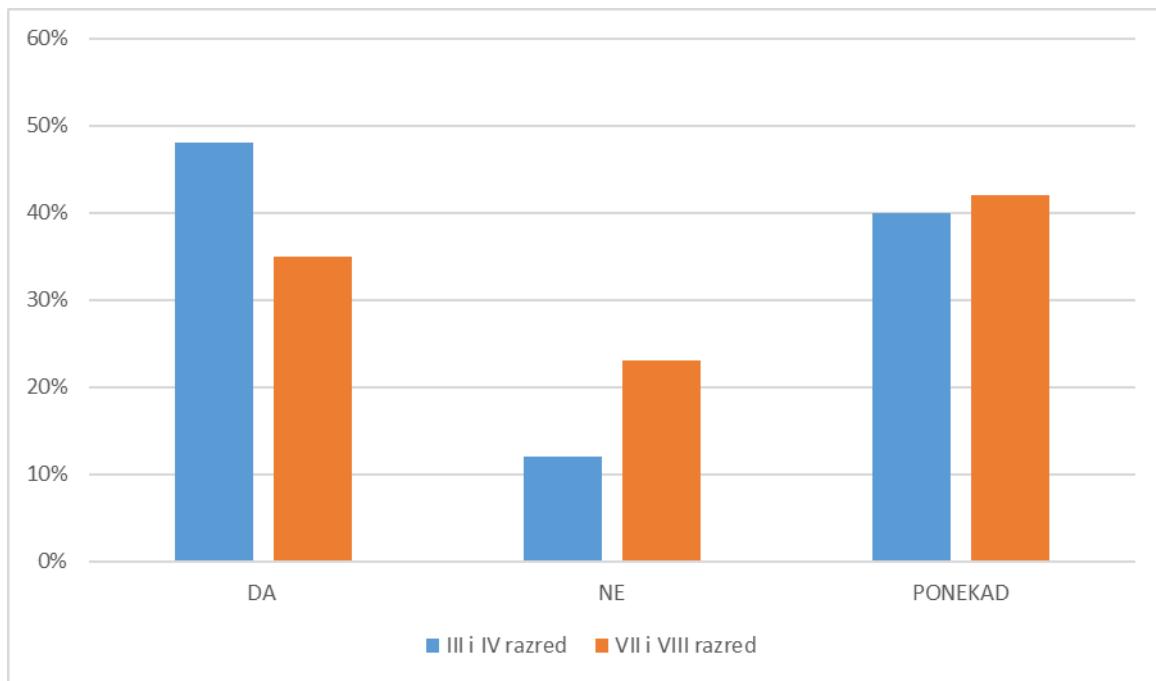
Na osnovu dobijenih rezultata, zaključuje se da većina učenika ima riješeno stambeno pitanje. U nešto boljoj poziciji su učenici VII i VIII razreda, jer su to djeca starijih bračnih parova koji su uspjeli riješiti stambeno pitanje, za razliku od mlađih bračnih parova.

Grafikon 13. Ocjene uvjeta života u kući ili stanu anketiranih roditelja

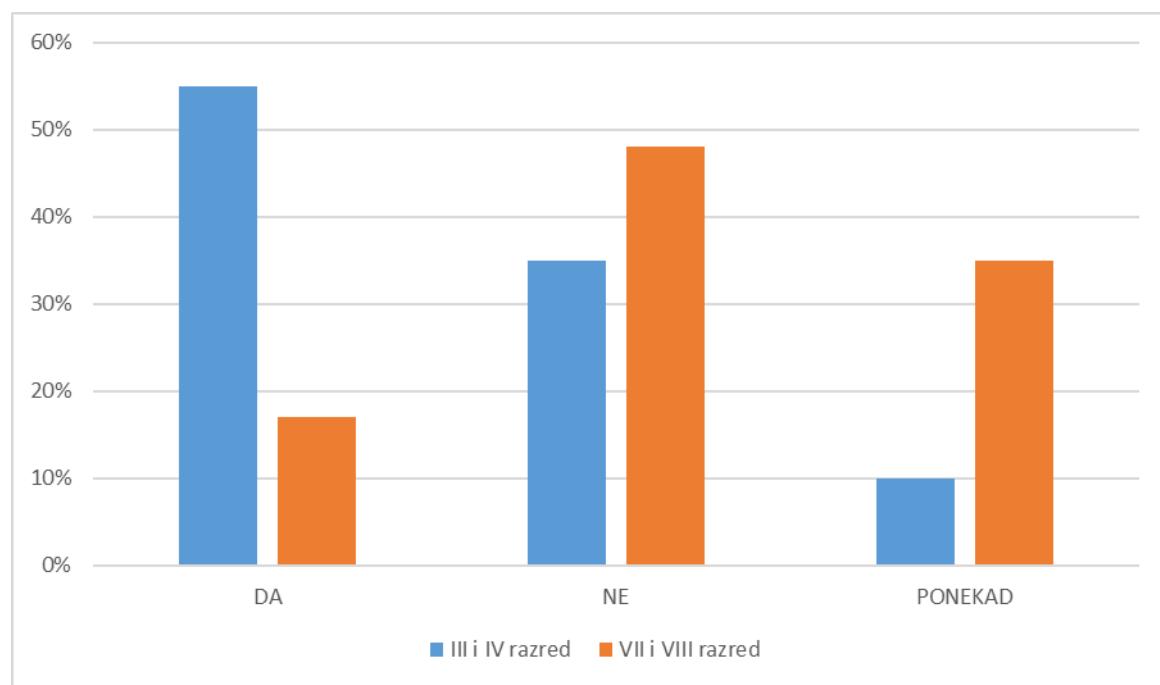
Na osnovu dobijenih rezultata, vidljivo je da najveći broj ispitanika smatra kako imaju prosječne, tj. dobre uvjete života. Mali je broj onih koji smatraju da imaju odlične ili nezadovoljavajuće uvjete.

Grafikon 14. Učešće roditelja u svakodnevnim razgovorima sa svojom djecom o školi

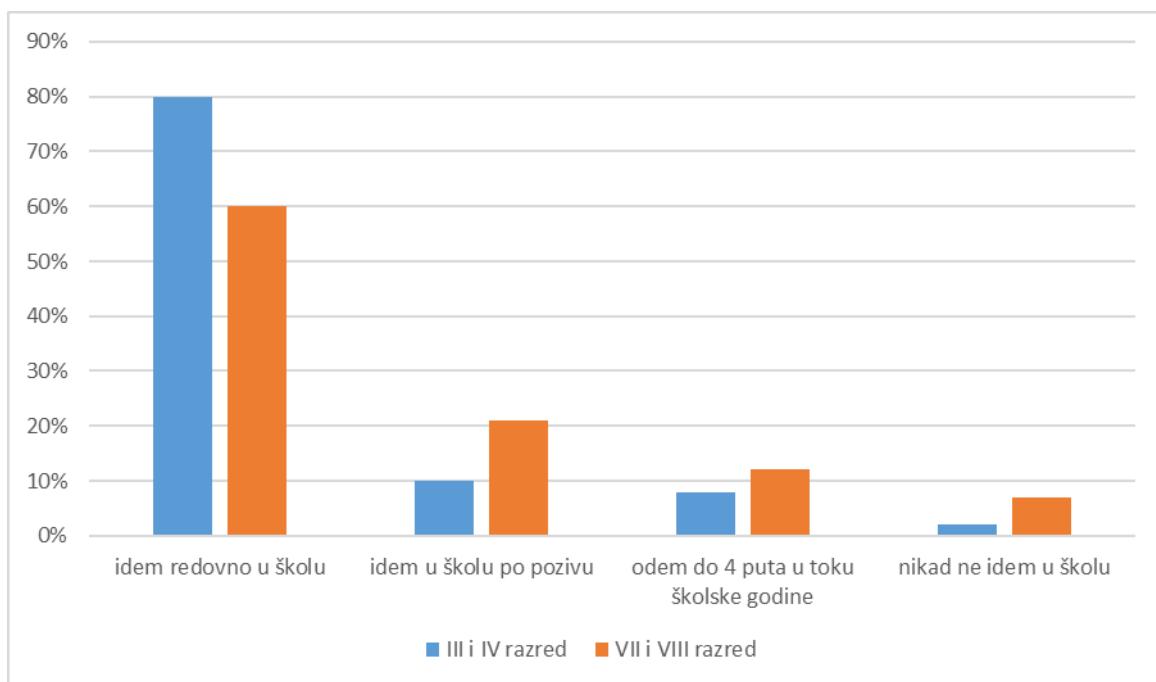
Na prikazanom grafikonu uočava se osjetna razlika kada su u pitanju roditelji i djeca III i IV razreda naspram razgovora roditelja i djece VII i VIII razreda. Zaključak je da roditelji mnogo više pažnje posvećuju djeci nižeg uzrasta, smatrajući da nisu dovoljno zreli za samostalno izvršavanje zadataka. Svakodnevni razgovor sa djetetom o obavezama u školi svakako će značiti veći podsticaj za dijete, a pomoći roditelja pri savladavanju nastavnog gradiva svakako će rezultirati boljim uspjehom u školi.

Grafikon 15. Učešće roditelja i pomaganje djeci u učenju i rješavanju domaćih zadataka

Analizirajući ovaj grafikon, uočavamo da roditelji više pomažu pri učenju i rješavanju domaćih zadataka učenicima nižih razreda, a procentualno je to manje kod učenika starijih razreda. Prema datim rezultatima, jasno je da učenici VII i VIII razreda imaju i lošije rezultate u školi, jer roditelji ne provode vrijeme sa svojom djecom, niti kontrolišu njihove domaće zadatke. Imajući u vidu rezultate ranijih grafikona o zaposlenosti roditelja, jasno nam je da su roditelji starijih učenika zaposleniji, pa samim time imaju manje vremena za pomoći u rješavanju domaćih zadataka.

Grafikon 16. Saradnja roditelja sa školom i razrednim starješinama

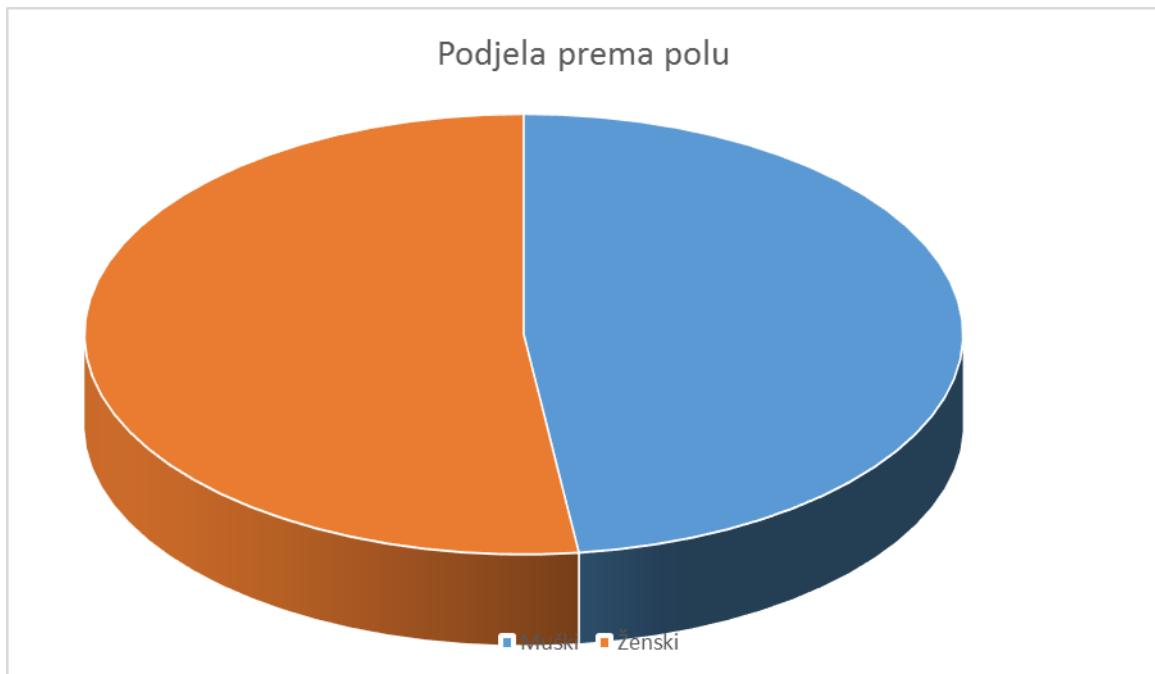

Sa datog grafikona uočava se bolja saradnja roditelja sa školom i razrednim starješinom kod učenika III i IV razreda. Kod učenika VII i VIII razreda roditelji manje dolaze u školu, pa je i očekivano da su rezultati školskog uspjeha slabiji kod tih učenika u odnosu na učenike nižih razreda.

Rezultati istraživanja dobijeni iz anketnog upitnika nastavnika i stručnih saradnika

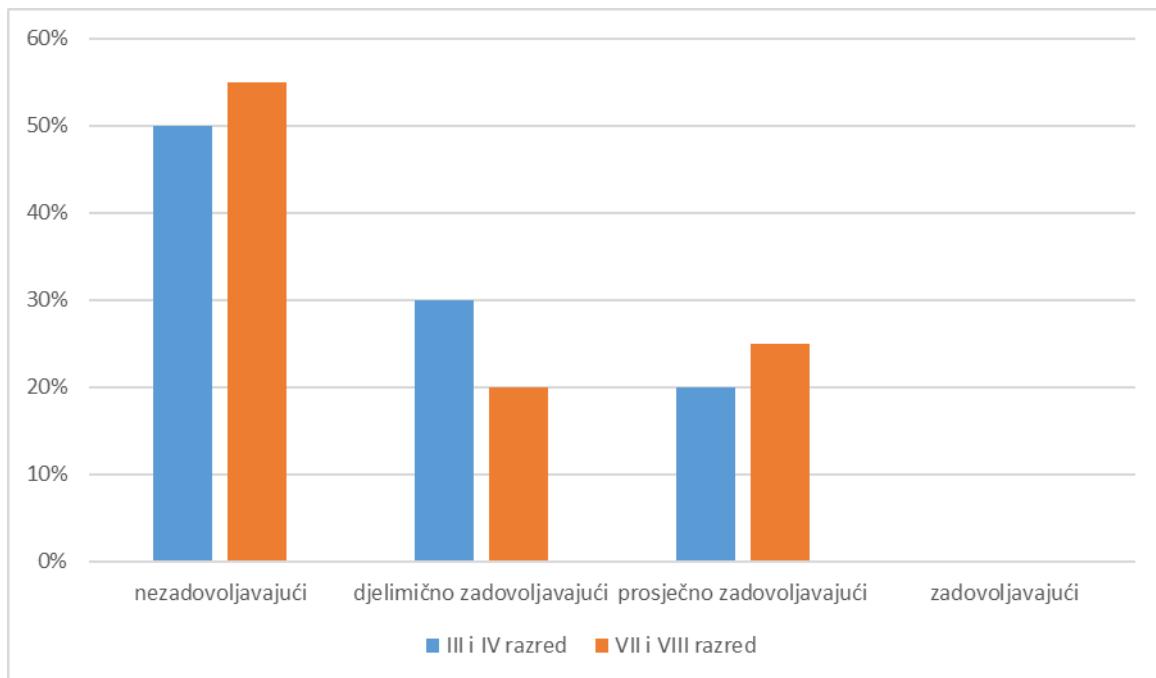
U ovoj anketi je učestvovalo 25 stručnih saradnika, i to: učitelji, nastavnici, pedagog, psiholog i socijalni radnik.

Grafikon 17. Podjela nastavnog i stručnog osoblja prema spolu

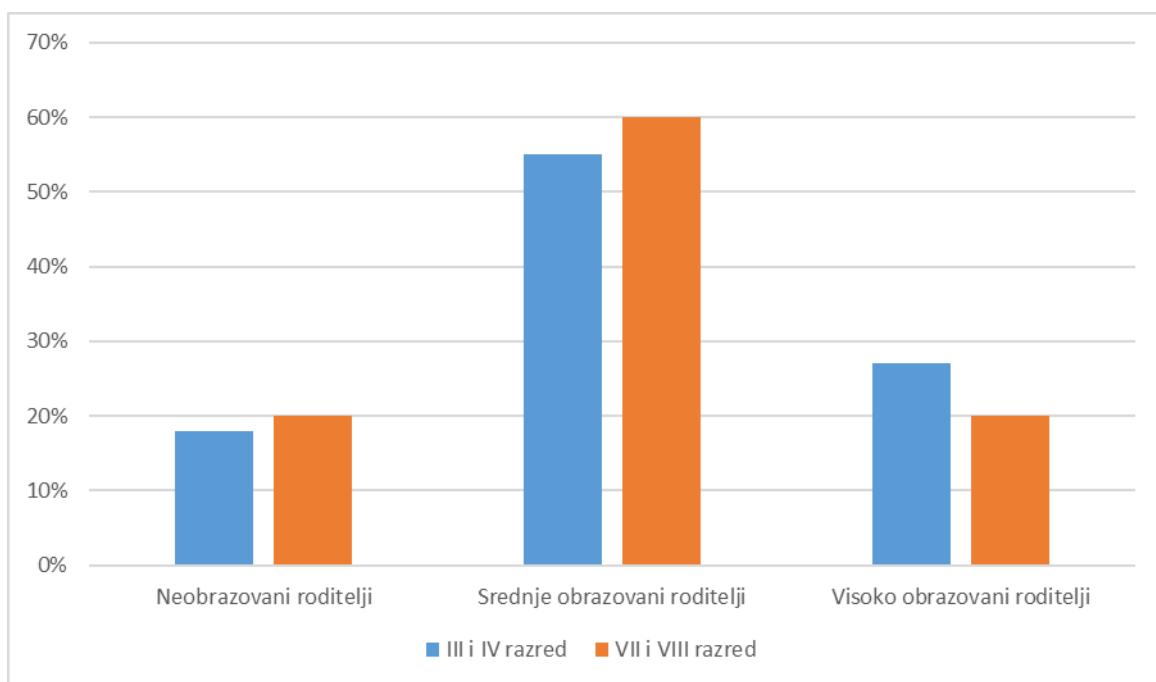
Ovim grafikonom je prikazana zastupljenost anketiranih učesnika prema spolu.

Grafikon 18. Statistički podaci zavisnosti socio-ekonomskog statusa i uspjeha

Na osnovu datog grafikona jasno se vidi da stručni saradnici smatraju kako oko 50% učenika koji potječe iz porodica sa nezadovoljavajućim socio-ekonomskim statusom imaju lošiji uspjeh u školi, a pod socio-ekonomskim statusom podrazumijevaju materijalno stanje, stambene prilike te rad sa djecom od strane roditelja. Pored ovoga, smatraju da je jedan od najbitnijih utjecaja i obrazovni status roditelja.

Grafikon 19. Utjecaj obrazovnog statusa roditelja na uspjeh učenika

Na osnovu grafikona jasno se vidi da stručni saradnici smatraju kako su djeca koja ne ostvaruju znatan uspjeh u školi djeca srednjeobrazovanih roditelja, koji su procentualno najzastupljeniji.

To se može interpretirati činjenicom da su obrazovaniji roditelji kompetentniji za pružanje pomoći djeci u učenju, te su time u prednosti. Obrazovaniji roditelji mogu biti model za formiranje pozitivne orijentacije prema školi.

Grafikon 20. Povezanost broja članova porodice i uspjeha u školi

Na osnovu pitanja da li djeca sa lošijim uspjehom u školi najčešće potječu iz višečlanih porodica, na datom grafikonu prikazani su odgovori na kojima se uočava kako anketirani učesnici uglavnom smatraju da je takvo nešto ponekad moguće, odnosno 60% ispitanika. Manji broj ispitanika smatra da je lošiji uspjeh obavezno povezan sa brojem članova u porodici, dok se najmanji broj anketiranih ne slaže s ovom konstatacijom.

ZAKLJUČAK

Socio-ekonomski status u porodici često je tema raznih seminara, dijaloga, rasprava. Brojna su istraživanja provedena na tu temu i objavljen je veliki broj radova. Socio-ekonomski status odnosi se na uključenost određene porodice u društvenu zajednicu, kao i na njene finansijske mogućnosti. Postoje porodice s visokim socio-ekonomskim statusom, koji uživaju zbog visokog položaja u društvu, visokog obrazovanja ili jednostavno potječu iz porodica koje imaju naslijedeno veliko bogatstvo. Porodice s niskim socio-ekonomskim statusom obično spadaju u niže slojeve društva. One mogu imati visoko obrazovanje, ali ne i uživati sve društvene povlastice ili im se jednostavno dogodila tragedija u životu, pa nisu u mogućnosti ponovno se socijalizirati i raditi. Isto tako, postoje države u kojima nema velike razlike u socio-ekonomskim prilikama u porodicama, a ima i onih u kojima su one posebno izražene.

Ono što socio-ekonomske prilike u porodici dovodi u vezu s uspjehom učenika je pored ostalog i odgoj. Svakako je drugačije odrastanje djece u porodicama različitih socio-ekonomskih prilika. Smatra se da je u porodici s većim socio-ekonomskim statusom učeniku omogućeno lakše školovanje, ima veće mogućnosti izbora, te je time i školski uspjeh bolji. U porodici s niskim socio-ekonomskim statusom više je djece koja imaju slabiji školski uspjeh, jer su im mnoge stvari ograničene, roditelji u takvim porodicama nezadovoljniji su poslom i životom i to prenose na dijete, koje postaje nezainteresirano za školu i učenje. Škola bi kod takve djece trebala ublažiti razlike u odnosu na djecu s višim socio-ekonomskim statusom. Bez obzira dolazi li dijete iz porodice s nižim ili višim socio-ekonomskim statusom, ne bi trebala postojati prepreka u savladanju gradiva i postizanju boljeg školskog uspjeha.

Osim socio-ekonomskog statusa porodice, na uspjeh učenika u velikoj mjeri utječu i drugi faktori, kako vanjski tako i unutarnji. Od vanjskih faktora spomenuti su porodica, škola i društvo, ali treba istaknuti i obrazovanje roditelja, koje svakako ima dodatni utjecaj na dijete. Obrazovani roditelji svakako mogu više pomoći djetetu u rješavanju školskih zadataka i mogu djetetu prenijeti mnogo znanja i iskustva u pogledu savladavanja školskog gradiva ili odabira školskog programa. Posebno su zanimljivi unutarnji faktori, i to psihofizičke osobine učenika i lična motivacija. Inteligencija, stečene radne navike i zdravlje osobine su i stanja na koja se često ne može utjecati ili je utjecaj veoma mali. Istodobno to mogu biti i ograničavajuće osobine, koje djetetu u određenom stadiju ne dozvoljavaju napredak, ali mogu biti i prednosti koje dijete može iskoristiti, pa to može doprinijeti velikom uspjehu.

Najveća od svih ipak je lična motivacija. Ona se može naći u svim faktorima koji utječu na uspjeh učenika. Motivacija može biti jedan od najvećih faktora koji utječu na uspjeh učenika, bez obzira na roditelje, obrazovnu ustanovu i socio-ekonomski status. Motiv za učenje i za ostvarenje uspjeha učenik može naći u roditeljima, može poželjeti biti uspješan kao i oni ili biti bolji od njih, može naći motiv u borbi za lično zdravlje, motiv u vršnjacima ili u nastavnicima koji ne vjeruju da je sposoban ispuniti neki zadatak. Motiv dijete može naći i u nagradi koja može biti dovoljno visoka da ga potakne na ostvarenje što boljeg školskog uspjeha, ali i ako se nalazi u teškim životnim finansijskim uvjetima, može ga potaknuti da se uspjehom iz toga izvuče i pomogne svima oko sebe svojim znanjem i trudom. Motivacija je ta koja pokreće sve, koja dolazi iznutra i kojom samo učenik može upravljati, a sve oko njega može biti podrška i oslonac na njegovom putu do ostvarenja uspjeha.

Na temelju provedenog istraživanja, kao i proučene šire literature o temi utjecaja socio-ekonomskog statusa na uspjeh učenika, može se doći do različitih saznanja. U radu su u više navrata citirani mnogobrojni autori koji su svoja istraživanja usmjerili upravo prema ovoj temi. Ponekad navode slične stavove, a nekad ima kontradiktornih. U najvećoj se mjeri sva provedena istraživanja razlikuju po uključenim varijablama u istraživačkom procesu. S obzirom na to da se već kod samog određenja pojma socio-ekonomskog statusa teorije razlikuju, ne čudi činjenica da su i dobiveni rezultati istraživanja različiti. Također, pojam uspjeha učenika svaki od autora tretira na svoj način. Pojedini autori istražuju utjecaj određenog predmeta na uspjeh učenika, dok drugi istražuju utjecaj roditelja i nastavnika na uspjeh učenika. Na temelju provedenog istraživanja na uzorku anketiranih ispitanika na području općine Vogošća, može se donijeti nekoliko zaključaka. Naime, rezultati pokazuju da učenici nižih razreda pokazuju bolje rezultate i bolji opći uspjeh u odnosu na starije razrede. Na to utječu i činjenice da su roditelji motiviraniji da pomažu djeci dok su još manja, jer smatraju da neke školske zadatke ne mogu sami uraditi, te im je u određenoj mjeri potrebna pomoć. Nadalje, rezultati su pokazali i da su roditelji dok su im djeca mlađa rjeđe zaposleni, odnosno da majke traže posao tek kad im djeca odrastu, te je i to jedan od faktora što stariji učenici nemaju mnogo kontrole od strane roditelja, te im je i školski uspjeh slabiji. Ankete su pokazale da djeca uglavnom imaju dovoljno radnog prostora, te da im je osiguran potreban školski pribor, tako da ti faktori ne utječu u velikoj mjeri na uspjeh učenika. Obrazovna struktura roditelja od velikoj je značaja. Naime, većina stručnih saradnika iz škole smatra da je obrazovna struktura roditelja vrlo važan faktor uspjeha učenika. Budući da je većina anketiranih roditelja sa srednjom stručnom spremom, i rezultati pokazuju da većina djece sa

slabijim školskim uspjehom potječe iz takvih porodica. Sve su to važni prediktori kvaliteta školskog uspjeha učenika.

Socio-ekonomski status u porodici svakako je važan i ima utjecaja na uspjeh učenika, o čemu su napisana mnoga djela. No, to nije jedini i presudan utjecaj koji određuje hoće li uspjeh učenika biti bolji ili lošiji. Kada se visok socio-ekonomski status kombinira s visokim obrazovanjem, njegov utjecaj na školski uspjeh je veći. Uspjeh učenika ovisi o nizu drugih faktora, kao i o samim učenikovim sposobnostima. Stoga se može zaključiti da je socio-ekonomski status utjecajan faktor na uspjeh učenika u kombinaciji sa svim ostalim navedenim faktorima. Ukoliko se promatra izdvojeno, sam za sebe, nema direktni utjecaj na uspjeh učenika.

LITERATURA

Knjige

1. Andelković, D., Pavlović-Babić, D. (2004), (Plut, D., Krnjaić, Z., ur.), *Obrazovanje i društvena kriza: dokument o jednom vremenu*, Beograd: Institut za psihologiju – UNESCO.
2. Ackerman, B., Brown, E., Izard, C. (2004), „The relations between persistent poverty and contextual risk and children's behavior in elementary school“, *Developmental Psychology*.
3. Barnes, Hari Elmer (1982), *Uvod u istoriju sociologije*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd.
4. Beck, Ulrich (2001), *Rizično društvo*, Filip Višnjić, Beograd.
5. Blau, P. (1969), *Exchange and Power in Social Life*, New York: John Wiley.
6. Bašić, J., Ferić, M., Krantelić, V. (2002), *Od primarne prevencije do ranih intervencija*, Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
7. Bašić, J., Kooler-Trbović, N., Uzelac, S. (2004), *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristup i pojmovna određenja*, Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
8. Brkić, M. (1990), *Odgojno-obrazovni sistem u novim prilikama*, Šahinpašić, Sarajevo.
9. Đurić, Mihajlo (ur.) (1964), *Sociologija Maksa Webera*, Matica Hrvatska, Zagreb.
10. Fromm, Erich (1989), *Anatomija ljudske destruktivnosti*, Napred, Zagreb.
11. Freud, Ana (2000), *Normalnost i patologija dece*, Prosveta.
12. Gidens, Entoni (2003), *Sociologija*, Copyright, Beograd.
13. Gudjons, H. (1994), *Pedagogija – temeljna znanja*, Educa, Zagreb.
14. Haralambos, M., Holborn, M. (2002), *Sociologija – teme i perspektive*, Golden Marketing, Zagreb.
15. Haralambos, M., Head, R. (1980), *Uvod u sociologiju*, Globus, Zagreb.
16. Kačapor, S., Vilotijević, N. (2005), *Školska i porodična pedagogija*, Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
17. Kalanj, Rade (2005), *Suvremenost klasične sociologije*, Politička kultura, Zagreb.
18. Kamenov, E. (2002), *Predškolska pedagogija, II knjiga*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

19. Kuvačić, Ivan (2004), *Uvod u sociologiju*, Golden Marketing – Tehnička Knjiga, Zagreb.
20. Mesihović, Nijaz (2005), *Teorijske osnove savremene sociologije*, Ekonomski fakultet, Sarajevo.
21. Milosavljević, M. V. (1999), „Socijalno-ekonomski aspekti funkcionisanja porodice u uslovima ekonomske krize“, *Socijalna misao*.
22. Milutinović, Milan (1971), „Osnovni fenomenološki i etiološki problemi omladinske delikvencije“, *Osvrti*, Beograd.
23. Pašalić-Kreso, A. (2004), *Koordinate obiteljskog odgoja*, JEŽ, Sarajevo.
24. Petković, V., Aleksić, P. (2003), *Sociologija*, Ekonomski fakultet, Beograd.
25. Popper, Karl Raimund (2003), *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, Kruzak, Zagreb.
26. Ritzer, Georg (1997), *Suvremena sociologijska teorija*, Globus, Zagreb.
27. Robbins, Stephen P. (2002), *Bitni elementi organizacijskog ponašanja*, Mate, Zagreb.
28. Rohner, R. P., Byungchai, C. Hahn, Evelyn, C. Rohner (1980), “Social-class differences in perceived parental acceptance – rejection and self evalution among Korean-American Children“, *Behavior Science Research*.
29. Stevanović, M. (2000), *Obiteljska pedagogija*, Varaždinske Toplice, Znanstvena biblioteka.
30. Vukasović, A. (1998), *Pedagogija*, Hrvatski katolički zbor "Mi", Zagreb.
31. Zvonarević, Mladen (1981), *Socijalna psihologija*, Školska knjiga, Zagreb.

Stručni članci

1. Noack, P. (2004), „The family context of preadolescents' orientations toward education: Effects of maternal orientations and behavior“, *Journal of Educational Psychology*.
2. Raboteg-Šarić, Z., Sakoman, Z., Brajša-Žganec, A. (2002), „Stilovi roditeljskog odgoja, slobodno vrijeme i rizično ponašanje mladih“, *Društvena istraživanja*.
3. Raboteg-Šarić, Z., Šakić, M., Brajša-Žganec, A. (2009), „Kvaliteta života u osnovnoj školi: Povezanost sa školskim uspjehom, motivacijom i ponašanjem učenika“, *Društvena istraživanja*.
4. Spera, C. (2005), „A Review of the relationship among parenting practices, parenting style and adolescent school achievement“, *Educational Psychology Review*, 17

Internet izvori

1. Prevencija poremećaja ponašanja, Društvena sredina i ponašanje mladih 2013, dostupno na: <http://prevencijaporemecajponasanja.blogspot.com/2013/07/drustvene-sredina-i-ponasanje-dece-i.html>, pristup: 30. 1. 2015. godine
2. Politika online, „Status porodice i slobodno vreme dece“ 2009, dostupno na: <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Status-porodice-utiche-na-slobodno-vreme-dece.lt.html>, pristup: 19. 1. 2015. godine
3. Socijalni status porodice i računi za medicinske usluge, 2014, dostupno na: <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.498560633544252.1073741828.497711040295878&type=1>, pristup: 17. 1. 2015. godine
4. Centar za socijalni rad Trebinje, Prava, 2015, dostupno na: <http://www.csr-trebinje.com/prava/>, pristup: 28. 1. 2015. godine.
5. Javna Ustanova Kantonalni centar za socijalni rad Sarajevo, 2015, dostupno na: <http://www.kcsr.ba/>, pristup: 19. 1. 2015. godine
6. Radio Slobodna Evropa, Maloljetnička delikvencija u porastu, adekvatnih rješenja nema, 2013, dostupno na: <http://www.slobodnaevropa.org/content/maloljetnicka-delikvencija-u-porastu-adekvatnih-rjesenja-nema/25062393.html>, pristup: 22. 1. 2015. godine
7. Ministarstvo vanjskih poslova BiH, Međunarodne organizacije u BiH, 2015, dostupno na: http://mvp.gov.ba/ambasade_konzulati_misije/medjunarodne_organizacije_u_bih/Default.aspx, pristup: 3. 2. 2015.
8. Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom (Sl. novine FBiH, broj 36/99, 54/04, 39/06, 14/09, 45/16): <http://www.pfsa.unsa.ba>
9. Radio i televizija Vogošća: <http://www.rtvvogosca.ba/vogosca-kroz-objavljene-podatke-iz-popisa-2013/>
10. Općina Vogošća: <http://vogosca.ba/o-opcini/privreda-opcine/>

PRILOZI

ANKETNI UPITNIK ZA UČENIKE

1. Dob
2. Spol
3. Razred koji pohađa učenik
4. Uspjeh u posljednjem razredu
5. U kakvoj porodici živiš?
 - a) Potpuna
 - b) Nepotpuna
6. Koliko članova ima u tvojoj porodici?
7. Stepen obrazovanja oca:
 - a) Nije završio školu
 - b) Završio srednju školu
 - c) Visa stručna sprema
 - d) Visoka stručna sprema
8. Stepen obrazovanja majke:
 - e) Nije završio školu
 - f) Završio srednju školu
 - g) Visa stručna sprema
 - h) Visoka stručna sprema
9. Na skali 1-5 ocijeni uvjete stanovanja
10. Jesu li ti roditelji mogli osigurati sav potreban školski pribor?
 - a) DA
 - b) NE
11. Da li imaš dovoljno prostora za učenje u svom domu?
12. Ko ti pomaže najviše pri učenju:
 - a) Majka
 - b) Otac
 - c) Oboje
 - d) Brat/sestra
 - e) Niko
13. Po tvom mišljenju, ko ti najviše posvećuje pažnje?
 - a) Majka

- b) Otac
- c) Oboje
- d) Niko

14. Šta te najviše ometa pri učenju?

- a) Ništa
- b) Nedostatak prostora
- c) Nedovoljna pažnja
- d) Brat/sestra
- e) -----

ANKETNI UPITNIK ZA RODITELJE

1. ISPITANIK

- a) Otac
- b) Majka

2. Zanimanje roditelja

- a) Otac
- b) Majka

3. Da li ste zaposleni (majka učenika)?

- a) Da
- b) Ne

4. Da li ste zaposleni (otac učenika)?

- c) Da
- d) Ne

5. Ukupni mjesecni prihod u tvojoj porodici je _____

6. Imate li riješeno stambeno pitanje?

- a) Da
- b) Ne

7. Na skali 1-5 ocijenite uvjete stanovanja

8. Koliko imate djece?

9. Da li svakodnevno razgovarate s vašim djetetom?

10. Da li pomažete djetetu pri učenju i obavljanju domaćih zadaća?

ANKETNI UPITNIK ZA NASTAVNIKE I STRUČNE SARADNIKE

1. Zanimanje
2. Na skali 1-5 ocijenite socio-ekonomski status učenika koji imaju slabiji uspjeh u školi
3. Kakav je najčešći obrazovni status roditelja učenika koji imaju slabiji uspjeh u školi?
 - a) Neobrazovani roditelji
 - b) Srednjeobrazovani roditelji
 - c) Visokoobrazovani roditelji
4. Da li djeca s lošijim školskim uspjehom češće potječu iz višečlanih porodica?
 - a) Da
 - b) Ne
 - c) Ponekad
5. Po Vašem mišljenju, koji su najčešći uzroci slabog uspjeha djece u školi?

IZJAVA O PLAGIJARIZMU

Kao student magistarskog studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu potpisujem izjavu da sam upoznata sa Zakonom o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo i Etičkom kodeksu Univerziteta u Sarajevu.

Ovom izjavom potvrđujem da sam magistarski rad napisala samostalno i koristeći se isključivo navedenom bibliografijom, te da ovaj rad nije korišten pri bilo kakvom drugom ocjenjivanju.

Saglasna sam da jedan primjerak mog rada bude javno dostupan preko biblioteke Fakulteta političkih nauka.

Mjesto/datum _____

Potpis _____